

Trening za članove Koalicije za REKOM o komisijama za istinu

Eduardo Gonzalez¹, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu (ICTJ)

21.mart 2009.

Beograd, Srbija

Uređen transkript audio zapisa treninga

Porijsklom sam iz Perua. Po struci sam sociolog, i bavio sam se pitanjima u vezi sa tranzicionom pravdom i međunarodnim pravom oko 12 godina. Pored toga, imam iskustvo u organizaciji velikih kampanja, koje sam stekao organiziranjem podrške uspostavljanju Međunarodnog krivičnog suda (MKS). To je bila jedna globalna kampanja, koja je obuhvatala preko 90 zemalja, i uključivala je objedinjene napore i zalaganje za ratifikaciju Rimskog statuta MKS. Relevantno je moje iskustvo iz Perua, po okončanju diktature Alberta Fujimorija. Fujimori je bio desničarski diktator, i u početku je djelovao nedodirljivo i ekstremno moćno, zato što je ostvario vojnu pobjedu nad *Blistavom Stazom* (Shining Path), maoističkom i ekstremnom gerilskom grupom, koja se borila protiv peruanske države od 1980. godine do, otprilike, 1995. godine. Bio sam dio peruanske Komisije za istinu i pomirenje oko dvije godine. Tokom prve godine, radio sam na pitanjima koja su se direktno ticala *outreacha*. Moj posao je bila organizacija javnih svjedočenja pred komisijom. Tokom druge godine, radio sam na aktivnostima koje su se u većoj mjeri odvijale iza zatvorenih vrata, i to je bila priprema konačnog izvještaja peruanske komisije. Poslije toga, kao što sam već pomenuo, došao sam u ICTJ i bavio sam se brojnim zemljama i različitim fazama pripreme ideje za uspostavljanje komisije. U nekim zemljama, te komisije nikada nijesu uspostavljene, a postoje i neke druge zemlje, u kojima su komisije, zapravo, bile neuspješne. Ono što vidimo širom svijeta je da komisije mogu biti interesantna ideja, i da je to ideja koja zaslužuje da se njome bavimo, ali vidimo i da je put ka uspješnoj komisiji (koja zaista doprinosi borbi protiv nekažnjivosti i, u nekoj mjeri, izliječenju žrtava) jedan veoma dug put, prepun mogućnosti za grešku. On je, zaista, u mnogim slučajevima, pravo minsko polje, i prateći problemi su dijelom u vezi i sa činjenicom da ponekad postoje velika očekivanja od komisija za istinu. Poslije iskustva iz Južne Afrike, kao što dobro znate, očekivanja od komisija za istinu su postala ekstremno visoka. Zapravo, kada se govori o komisijama za istinu, ljudi obično misle na Južnu Afriku. Ljudi tada obično vjeruju da su komisije za istinu upravo ono što je napravljeno u Južnoj Africi, ili ideja iza tog procesa – da su komisije, izgleda, mjesta gdje neka veoma važna i harizmatična figura, poželjno religiozna, ostvaruje neki stepen automatskog izmirenja među pojedincima. Ljudi, onda, vjeruju, a to je mitologija o Južnoj Africi, da će zemlja takođe biti automatski očišćena od mržnje i traume zbog tog procesa. To je samo mit. Južna Afrika nije tako izgledala, niti su sve komisije za istinu takve. Komisije za istinu su mnogo komplikovanije institucije, i mogu se razvijati u više različitih pravaca. Komisije za istinu su zaista mlade institucije. One postoje samo 20 godina.

---

¹ Eduardo Gonzalez je zamjenik direktora Odeljenja ICTJ za područje Amerike.

Pravo na istinu

Danas postoji rastuće uvjerenje da je istina zapravo pravo, i sve je veći opus međunarodne pravne nauke i međunarodnih principa u vezi sa idejom da postoji **pravo na istinu**. To je moja prva tema, a druga tačka o kojoj želim da razgovaram sa vama, u okviru prve teme, je da primjena tog prava, i pokušaj da se utvrdi šta je istina, a šta ne, u datom društvu izaziva veoma značajne tenzije. Ali, u isto vrijeme, može imati veoma interesantne i pozitivne efekte. Treća tačka koju želim da pomenem je to da postoje brojni instrumenti kojima se stiže do istine. Razne države su uspostavile mnogo instrumenata koji doprinose utvrđivanju istine. Četvrta stvar koju želim da vam predložim, jeste osnovna definicija toga šta te čuvne komisije jesu. Šta su one, i da li možemo da stignemo do upotrebljive definicije za njih? I, na kraju, želio bih malo da govorim o komisijama koje su postojale u mnogim mjestima širom svijeta, i koje nijesu nužno bile uspostavljene od strane vlada, tj. o institucijama koje su pokrenute iz civilnog društva, i koje su bile odgovor na zahtjeve civilnog društva.

Prije nekoliko godina niko zapravo nije govorio o pravu na istinu. Lako je vidjeti zašto. Istina je uopšten i višeznačan koncept. Razgovarati o pravu na istinu zaista nije intuitivno. Šta ono tačno znači? Uopšteno, humanitarno pravo i specijalisti za ljudska prava, govorili su o pravu da se nešto sazna. To pravo na saznanje je u početku bilo ograničeno na potrebe žrtava i porodica žrtava da saznaju okolnosti pod kojima su počinjene pretrpljene povrede. Kada razmišljate, posebno, o borbi žrtava i porodica nestalih, jasno je zašto postoji pravo da se saznaju okolnosti nestanka bliske osobe. I, to pravo, pravo da se nešto zna, u početku je bilo artikulirano na osnovu iskustva iz Latinske Amerike. To su bile zemlje u kojima je praksa nasilnih nestanaka po prvi put privukla široku međunarodnu pažnju, i u njima je započeto korišćenje nekih pravnih lijekova za slučajeve prinudnih nestanaka. Iskustva, poput onih u Argentini u Čileu, bila su instrumentalna za ubjeđivanje međunarodne zajednice u to da postoje specifična prava porodica nestalih osoba. Zato je, u početku, načelo da postoji to pravo zapravo bila ideja o pravu da se sazna lokacija ili sudbina osoba koje su nestale. To pravo, pravo da se sazna šta se desilo, tipično je smatrano pravom u nastanku. To nije bilo čvrsto pravo, zato što nije bilo navedeno ni u jednom međunarodnom sporazumu ili konvenciji. Nastajalo je polako kroz pravnu nauku, odluke sudova, na različitim nivoima, i kroz neke međunarodne deklaracije ili interpretativne dokumente. Ali, ono jeste nastalo, i priznavanje i prihvatanje tog prava je raslo. Prije samo nekoliko godina, 2005. godine, Komisija za ljudska prava, na osnovu inicijative Argentine, usvojila je Deklaraciju o pravu na istinu, u osnovi priznavajući da to pravo: a) postoji, nezavisno od svih ostalih prava; b) pomaže žrtvama povreda ljudskih prava, ali i čitavim njihovim društvima kao takvima, jer cijelo društvo ima pravo da sazna šta se dogodilo. Istovremeno, ta deklaracija, uspostavljajući takvo pravo, takođe uspostavlja i obavezu države da to pravo zaštiti. Konačno, to pravo nastaje, ne samo kroz tu deklaraciju, već i kroz brojne sudske odluke širom svijeta. U regionu iz kog dolazim, opet, postoji nekoliko instrumenata koji su bili ključni za uspostavljanje nezavisnosti prava na istinu u odnosu na druga prava. Prvi instrument su ustavni sudovi koji postoje u svim našim zemljama. Brojni vrhovni i ustavni sudovi u Latinskoj Americi su potvrdili to pravo na istinu. Neki ustavni ili vrhovni sudovi poništili su amnestije koje je trebalo da spriječe istraživanje zločina, a postoje i sudovi, poput onih u Čileu, Argentini, Peruu i drugdje, koji su proglasili da

takve amnestije protivuriječe ljudskim pravima. Drugo, na američkom kontinentu postoji pravno tijelo koje je zasnovano na regionalnoj međudržavnoj organizaciji, Organizaciji američkih država. Organizacija američkih država ima to regionalno sudsko tijelo koje se zove Sud za ljudska prava država američkog kontinenta. Taj sud je bio instrumentalan u brojnim odlukama protiv raznih država, priznavajući da to pravo zaista postoji. Šta ono podrazumijeva? To je osnovno pitanje. Prije svega, kao što sam rekao, ono uključuje pravo žrtava i društava da saznaju šta se desilo, i da dobiju objektivno historijsko objašnjenje o tome zašto se to desilo. S druge strane, a to je takođe veoma važno, podrazumijeva obavezu države da zaštite to pravo. To znači da države moraju da urade najmanje dvije stvari. Prva je očuvanje i zaštita infrastrukture neophodne za održavanje sjećanja. **To znači da arhive, podaci i osnovne informacije o povredama koje su počinjene – treba da budu zaštićeni.** Država ne može vječno da ih skriva, niti smije da ih uništi. Oni moraju biti zaštićeni, i to je obaveza države – da zaštiti osnov za očuvanje sjećanja. Drugo, a to je veoma ambiciozno, **država treba da se bori protiv poricanja i revizionizma.** U nekim zemljama, kao što znate, poricanje holokausta je, zapravo, krivično djelo. Mora postojati objedinjena akcija kako bi se osiguralo da određene verzije historije, koje poriču zločine, budu spriječene da prodru u javne sfere. Zbog toga je dužnost prema sjećanju jedna veoma ambiciona obaveza. I, naravno, u većini slučajeva, veoma smo daleko od situacije u kojoj države poštuju tu obavezu. Ali, to je ono što je sadržano u logici prava na istinu. To je, naravno, status u pravnom okviru, tj. tačka do koje smo stigli na osnovu brojnih iskustava, odluka i shvatanja. Suočeni smo s onim što zovemo *pravom u nastanku*. „U nastanku” znači ništa više od toga da sve veći broj zemalja priznaje to pravo. Ali, ništa nije sigurno. Vrlo lako bi moglo da se desi da brojne zemlje promijene svoj stav, i da nikada ne dobijemo čvrsto utemeljeno pravo na istinu na osnovu nekakvog sporazuma. Takođe, moglo bi da se desi i da ono evoluiru u određenim pravcima, i da zapravo postane prihvatljivije, i, u nekom trenutku postane čak i opšte prihvaćen stav. Ali, mi to ne možemo znati. Ono što znamo je da postoji rastući zahtjev, širom svijeta, da se zločini ne ignorišu, i da se zaista nešto uradi u vezi sa sviješću o tom zločinima. Društva i sudska tijela sve više prihvataju da pojedinačne žrtve i zajednice imaju to pravo, koje mora biti zaštićeno. Sada, šta se događa kada se to pravo na istinu ostvari?

Rasvetljavanje zločina i odgovornosti

Šta se događa kada društvo počne da sluša o nekom zločinu koji je dugo bio skrivan? To je druga tema o kojoj želim da razgovaram sa vama. Za početak, rekao bih da, kada je neki zločin, poput masovnog zločina ili masakra, sakriven ili isključen iz nacionalne debate, tada su, takođe, sakrivene i odgovornosti za taj zločin. To je, vjerovatno, najbitnija stvar koja ostaje skrivena. Kada sakrijemo odgovornost, u suštini podržavamo određeni odnos snaga u nekom društvu, jer oni koji su počinili zločine, a nisu kažnjeni, na taj način i dalje ostaju veoma aktivni i moćni. Ne postoji nijedan drugi razlog za skrivanje te vrste zločina. Svijest o takvoj vrsti zločina može da umanjí osnovu moći nekih veoma važnih grupa. U Indoneziji, 1965. godine je sproveden državni udar pod vođstvom generala Suharta. To je bio državni udar desničarskih grupa, usmjeren protiv brojnih ljevičarskih organizacija, na čijem čelu je bila Komunistička partija. Za godinu dana, u Indoneziji je država ubila oko 500.000 ljudi. To je jedan od najvećih masovnih zločina XX vijeka. General Suharto je u miru, prije nekoliko godina, umro prirodnom

smrću u svom krevetu. Bio sam blizu njegove kuće u Džakarti – i ispred nije bilo čak ni stražara. Osjećao se toliko bezbjednim. To je najmirniji kraj u Džakarti, i njegova porodica je veoma bogata. Sada, rasvjetljavanje onoga što se dogodilo u Indoneziji 1965. godine, uništilo bi kredibilitet i prestiž jedne od najključnijih institucija u Indoneziji – vojske. Indonezija je zemlja prepuna raznovrsnosti, i jedina stvar koja je održava cijelom je vojska. Vojska je kičma indonežanske države. Ona je u ogromnoj većini javanska [sa ostrva Jave], direktno kontroliše materijalne i ekonomske resurse, i štiti postojanje Indonezije. Bila je aktivna na cijelom arhipelagu, bila je aktivna u Istočnom Timoru, u Ačeu, aktivna je na Kalimantananskim ostrvima i u zapadnoj Papui. Na cijelom indonežanskom arhipelagu, javanske snage su imale kolonijalan odnos prema ostalim nacionalnostima. Rasvjetljavanje onoga što se dogodilo 1965. godine, bilo bi od ključnog značaja za tu instituciju, i zato ne iznenađuje činjenica da se vojska snažno suprotstavlja bilo kakvoj istrazi o tome šta se dogodilo u šezdesetim godinama. Ne samo to, već se ona protivi istragama o svemu što se dogodilo u Istočnom Timoru, u zapadnoj Papui i Ačeu. Bila je veoma uspješna u tome. U Čileu, poslije demokratske tranzicije, general Pinochet nije mirno nastavio život u svojoj kući kao general Suharto. Zadržao je kontrolu nad čileanskom vojskom još sedam godina. Tako smo imali civilnog predsjednika koji nije imao kontrolu nad vojskom. Nju je kontrolisao bivši diktator. To je bila demokratska tranzicija u Čileu. U Južnoj Africi, imali smo političku promjenu vlasti, i, odjednom je cio kabinet bio sastavljen od bivših članova ANC-a (Afrički nacionalni kongres), što je bilo prvi put u istoriji te zemlje da kabinet bude sastavljen od ljudi crne rase. Ali, cjelokupna ministarska tijela su bila sastavljena od bijelaca, i to je bilo nasljeđeno iz prošlosti. Ekonomska moć u Južnoj Africi je bila, i dalje jeste, u rukama bijelaca. Tako su crnačke partije ostvarile pristup političkoj moći, ali je crnačka populacija nastavila da živi u položaju u kom su bili pod aparthejdom, dok je bijela populacija zadržala ogromnu moć. Ako bi se rasvijetlilo ono što se desilo, onda postoji mogućnost da ta informacija utiče na ravnotežu moći i na prestiž različitih grupa. Ukoliko bi se to desilo, istovremeno bi mogao da se uveća i prestiž nekih drugih grupa, koje su do tada bile isključene. Imajte u vidu starosjedilačke grupe na američkom kontinentu. Starosjedilačke grupe su bile najmarginalizovanije grupe u istoriji mog kontinenta, još od vremena kolonijalizacije zapadnih sila. Komisija za istinu u Gvatemali, na čijem je čelu bio njemački pravnik Christian Tomuschat, utvrdila je da je tokom konflikta u toj zemlji sprovedeno istrebljivanje 150.000 majanskih Indijanaca. Štaviše, utvrdila je da su namjere vojske bile genocidne, i da je Gvatemala pretrpjela elemente genocida. Taj nalaz je bio izuzetno važan za davanje energije pokretima za zaštitu prava starosjedilačke populacije. Možda je najznačajniji element uspostavljanja mira u Gvatemali bila ta potvrda prava starosjedilačkih grupa u toj zemlji. Ona nisu obezbjeđena, ali jesu bila potvrđena. To je dijelom zbog toga što je komisija pokazala da je priroda države u Gvatemali bila genocidna, i da je ta država izgrađena na osnovama radikalnog isključivanja dijela populacije, čak do ekstrema fizičkog isključivanja i uništenja starosjedilačke populacije. Pošto su ta pitanja bila isključena iz nacionalnog plana, ukoliko bi se odigrao javni proces koji bi ta pitanja postavio kao dio nacionalnih ciljeva, vjerovatno bi se i ciljevi političara i drugih ljudi koji donose odluke takođe proširili. Ono što se događa je da određena pitanja postaju dio nacionalne rasprave, i onda ih je veoma teško potisnuti. Oko tri decenije, većina političkih komentatora u mojoj zemlji, u Latinskoj Americi, i u vašem regionu, u istočnoj Evropi, gledala je na Španiju kao na dobar primjer demokratske tranzicije.

Španija je veoma dugo predstavljala model. Zašto? Zato što je tranzicija bila mirna, i zato što je postojao sporazum među različitim partijama da, zapravo, zakopaju prošlost i ne govore o njoj, niti da pokušaju da ostvare bilo kakvu pravdu za zločine iz prošlosti. Godine 1977. proglašena je amnestija, i to je bio kraj priče. Tako su veoma dugo ljudi gledali na Španiju kao na model. To ne znači da su zločini nestali, niti znači da su patnje i traume nestale. To samo znači da su patnje izazvane tim zločinima privatizovane. Država je odbila da se bavi time kao socijalnim problemom, i vratila je te probleme, taj bol i traume, svakom pojedinačnom građaninu, da se sam bavi svojom patnjom, jer to nije bilo političko pitanje. Spriječili su da prošlost postane političko pitanje, jer im je bilo važnije da ostvare razumijevanje među političkim partijama, nego da se bave tim problemima. Tako je pojedinačni bol privatizovan. Tako se, kada odete u Španiju, događa da, kada pričate sa ljudima, iako to pitanje ne postoji u javnosti, svako o njemu govori, jer svaka porodica ima neka sjećanja. Kada god se nekoliko Španaca, recimo, napije na vjenčanju, oni počnu o tome da pričaju i da se svađaju. Tako, poslije 30 godina, to pitanje više ne može da bude potisnuto. Danas se u Španiji obavljaju ekshumacije žrtava konflikta koji je završen prije 70 godina. Kćerke i sinovi, ili unuci žrtava Francove diktature, danas traže kosti svojih predaka. Sada, 70 godina po završetku građanskog rata u Španiji, konačno se stiglo do trenutka u kom je država prihvatila da donese zakone u vezi sa istorijskim sjećanjem 70 godina po okončanju rata. Postoje simboličke reparacije za porodice žrtava, postoje nekakve novčane kompenzacije, ali samo u nekim slučajevima, i imamo autoritet španske države koji stoji iza uklanjanja simbola fašističke diktature u Španiji. U Španiji je ove godine, u januaru, prije samo dva mjeseca, uklonjena posljednja velika Francova statua. Tamo je prije samo dva mjeseca i dalje postojao grad sa velikom konjičkom statuom španskog diktatora Francisca Franca. Šta se tu događa? Događa se to da je jedna zemlja naprasno priznala da to više nije privatno pitanje, i da je ono dio društvene odgovornosti. Time je, ponovo, ono prebačeno iz privatne sfere, sfere ličnog i pojedinačnog bola, i vraćeno u centar nacionalnog plana. Očigledno, možete i sami da pretpostavite ko se najviše žalio zbog toga - populistička, desničarka partija Španije, jer bavljenje prošlošću direktno kruni njihovu moć. Naravno, te partije tvrde da je otkrivanje prošlosti opasno po zemlju i da će uticati na nacionalno jedinstvo. Taj argument, u slučaju Španije, veoma jasno je zasnovan na njihovoj potrebi da zaštite svoju verziju o ulozi koju su imale u stvaranju nacije. Desno krilo u Španiji vidi sebe kao čuvara nacionalnog jedinstva, na isti način na koji vojska u Indoneziji doživljava sebe kao čuvara i garanta nacionalnog jedinstva. Za špansku desnicu, otkrivanje prošlosti i onoga što se dogodilo pod Francovom diktaturom, u osnovi ojačava i ohrabruje grupe u raznim provincijama Španije da afirmišu svoj sopstveni kulturni identitet. Njihov strah je da će centralno postavljanje pitanja nacionalnog sjećanja i diskreditacija katoličke nacionalističke diktature generala Franca - ojačati Španiju kao multikulturalnu tvorevinu i stvoriti Španiju koja gubi svoj centralni identitet, za koji oni vjeruju da bi trebalo da ga ima. U svim zemljama u kojima su postojale komisije za istinu, ta izmjena ravnoteže moći je zajednički element. Ne tvrdim da komisije za istinu automatski ostvaruju taj efekat. Tvrdim samo da komisije za istinu utiču na ravnotežu moći, i da je onda na svakom datom društvu da utvrdi šta da uradi s tom promjenom. Društvo se neće automatski pretvoriti u savršenu demokratiju, niti automatski ostvariti mir i pomirenje. Jedina stvar koju tvrdim je da ima uticaja na ravnotežu moći, i da posebno utiče na moć onih čije su ruke krvave.

Instrumenti za ostvarivanje prava na istinu (uspostavljanje istine)

Prvi, najočigledniji instrument kojim se razjašnjava šta se dogodilo je, očigledno, sud. Postoje sudska gonjenja osoba optuženih za zločine i, na kraju suđenja, brojne stvari će biti dokazane van sumnje. Zvanično će se uspostaviti šta se stvarno dogodilo. To je jedan instrument kojim se utvrđuje istina. Očigledno, svi ste svjesni ograničenja tog mehanizma u ostvarivanju istine. Prije svega, na taj način je moguće baviti se samo malim brojem slučajeva. Drugo, sudovi se ne bave cjelokupnom istinom, već samo onim što je moguće dokazati. **Sud nije usmjeren na davanje sveobuhvatne naracije o tome što se dogodilo. On je usmjeren na utvrđivanje da li je optužena osoba kriva ili nevinna. To je jedina stvar o kojoj sud odlučuje.** Da li je ta osoba počinila taj zločin, da li je taj zločin obuhvaćen zakonima zemlje, i ako jeste, koja je odgovarajuća kazna za tu osobu? To je sve što sud treba da uradi. Sud nije osmišljen da raspravlja o drugim pitanjima, da daje istorijsku rekonstrukciju ili da potvrdi postojanje žrtava. Tako su krivična gonjenja jedan instrument, ali ne i jedini. Još jedan važan instrument, kao što možete da pretpostavite, je postojanje arhiva. Zamislite Njemačku. Svaki pojedinac, svaki građanin, može da posjeti arhive Stazija, i pogleda sve što država ima o tome. Znam da, budući da sam ovdje okružen borcima za ljudska prava, neki od vas možda imaju velike arhive, dosijee u vezi sa vašim aktivnostima. **Arhive [državne] jesu veoma važan element utvrđivanja istine, jer one grade sliku o tome šta je država znala u različitim trenucima. Akti o dostupnosti podataka, ili zakoni o deklasifikaciji, zbog toga su jedan drugi veoma važan instrument u ostvarivanja prava na istinu.** Bez zakona o transparentnosti države, bez zakona o slobodanom pristupu informacijama, veoma je teško ostvariti pravo na istinu. Ako građanin ode u neko ministarstvo i zatraži informacije, a tamo mu kažu: „Ne znamo”, ili „Nemamo ovlaštenje da objelodanimo te podatke”, ili „Ti podaci su povjerljivi iz razloga nacionalne bezbjednosti”, onda će to, očigledno, imati direktne posljedice po vaše pravo na istinu. Ako odete u ministarstvo odbrane i tražite da vam se obezbijede podaci o osobama koje su uhapšene na određenom mjestu, u određenoj godini, od strane određene jedinice, ili ako želite da saznate imena oficira koji su komandovali na tom području, i oni vam kažu: „Žao nam je, to su povjerljive informacije”, i vi pitate: „Dobro, recite mi, kada će biti skinuta povjerljivost sa tih podataka? Šta treba da uradim da bih to ostvario?” Na šta vam oni odgovore: „Ne znamo, jer to zavisi od ministra”, onda će to, očigledno, uticati na ostvarivanje vašeg prava. Zato je dostupnost informacija ključni instrument. Možda ste čuli nešto o tome šta otvaranje arhiva Stazija generalno predstavlja u vezi s otvaranjem arhiva o prošlosti, ili ste možda čuli za akt o dostupnosti informacija u SAD-u, i da se, u određenim trenucima, brojni državni dokumenti u toj zemlji objelodanjuju. Prije samo nekoliko nedjelja, Obamina administracija objavila je brojne tajne memorandume koje su pripremile sudske vlasti za tadašnjeg predsjednika Busha, kako bi ga ovlastili, njega i njegove snage, da koriste torturu u takozvanom ratu protiv terorizma. Taj čin transparentnosti je omogućen zakonima o slobodnom pristupu informacijama. To je, dakle, drugi instrument. **Treći instrument, koji je vjerovatno najdramatičniji, jesu istražne komisije.**

Komisije za istinu

Različite institucije u raznim zemljama organizuju istražne komisije. U određenim zemljama, a posebno u anglo-saksonskim zemljama, u zemljama bivšeg Komonvelta, ili

britanskog carstva, parlament je taj koji uobičajeno stvara istražne komisije, kojima obično rukovodi sudija. Parlamentarne komisije koje su usmjerene na jedno konkretno pitanje, bez pravnih posljedica, u mnogim zemljama su svakodnevna realnost. Nema ničeg čudnog u tome. U Velikoj Britaniji je postojala istražna komisija koja se bavila događajima nazvanim „krvava nedjelja”, nasilnom represijom irskih nacionalista prije oko 20 godina, i ubistvima 16 demonstranata. Ta istražna komisija radi preko 15 godina i bavi se tim jednim pitanjem. Možda je razlog za to činjenica da njom rukovodi sudija. Ali, istražne komisije koje su svima najpoznatije, i koje su zaokupile maštu ljudi, jesu takozvane komisije za istinu. U nekim zemljama imale su komplikovanije nazive, poput komisija za istinu i pomirenje, pretpostavljajući da su istina i pomirenje, na neki način, povezani. To nije očigledno, i sve komisije nijesu u svom nazivu sadržale riječ istina, ili riječ pomirenje. Za mjesec dana, u Paragvaju, a to je zemlja u Južnoj Americi koja je pretrpjela jednu od najdužih diktatura u našem regionu, tridesetogodišnju diktaturu, njihova komisija za istinu će završiti sa svojim radom i predstaviti svoj konačni izvještaj. Ta komisija za istinu se zove Komisija za istinu i pravdu, jer nijesu željeli da bude nazvana Komisija za istinu i pomirenje. Zašto? Zato što riječ pomirenje u Latinskoj Americi ima veoma negativnu konotaciju. Pomirenje je riječ koju je naša vojna vlast koristila da uspostavi amnestije koje su štatile nekažnjivost počinilaca. Zbog toga društva u Latinskoj Americi gaje duboko nepovjerenje prema riječi pomirenje. Zato se komisija za istinu u Paragvaju zove Komisija za istinu i pravdu. Znači, nijesu sve komisije za istinu tako i nazivane, niti su istraživale iste stvari i imale isti mandat. **One se među sobom veoma razlikuju, ali postoji nekoliko stvari koje su im zajedničke.** Prva stvar, koja je veoma očigledna, jeste to da **su komisije za istinu zadužene za utvrđivanje činjenica. One treba da utvrde činjenice, i da daju neke činjenične nalaze.** To je centralni element u njihovim mandatima. Treba da utvrde ko je šta kome uradio, kada i kako. Znači, ako te institucije naprave samo katalog onoga što se desilo, time će sadržati centralni element istražne komisije. To je glavna stvar. Postoje komisije za istinu koje su radile samo to – utvrđivale su činjenice. Ako pročitate čuveni argentinski izvještaj *Nikada više (nunca mas)*, jedina stvar koju ćete tu naći je rekonstrukcija onoga što se dogodilo. To je jedan dug spisak koncentracionih kampova vojne diktature, imena žrtava, i svjedočenja o tome što se tamo dogodilo. To je sve. Ne postoji istorijska interpretacija, nijesu održavana javna svjedočenja, niti su date bitne preporuke. Jedina stvar koju su uradili je utvrđivanje onoga što se dogodilo, a to su osnovne činjenice. **Postoji još jedna osnovna činjenica, naravno. To je činjenica da su komisije koje nazivamo komisijama za istinu, generalno gradile svoje nalaze na osnovu direktnog svjedočenja žrtava.** Komisije za istinu se među sobom veoma razlikuju širom svijeta, ali sve one su se bavile izjavama žrtava. Neke komisije za istinu su dobile i svjedočanstva počinilaca, a neke druge nijesu. Neke komisije su radile sa arhivama, druge ne. Neke komisije su dobile deklasifikovane povjerljive materijale iz drugih zemalja, a druge nisu. Ono što sve one jesu uradile – jeste bavljenje svjedočenjima direktnih, pojedinačnih žrtava. To je nešto što je veoma paradoksalno. Vidite, nasilje je veoma komplikovano objasniti. Ono je vjerovatno najkomplikovanija društvena pojava za definisanje. Zato obično kažemo da je nasilje iracionalno. Teško ga je objasniti. Zašto, onda, ako je to tako teško pitanje, komisije za istinu ne intervjuišu istoričare, advokate i stručnjake? Umjesto toga, **komisije za istinu ispituju domaćice, raseljene populacije, ljude koji nikada nijesu išli u školu, i grade svoju naraciju na osnovu tog veoma skromnog i**

demokratskog iskustva – postavljajući pitanja najsiromašnijim i najmarginalizovanijim, starosjediocima i ženama, o tome šta se dogodilo. „Ispričajte nam, i mi ćemo napraviti priču na osnovu vaših riječi.” To nije akademski poduhvat, sa uticajnim i važnim profesorima. To je jedan veoma skroman poduhvat, koji uključuje najsiromašnije i one koji su u društvu najviše marginalizovani. Sve komisije za istinu su radile upravo to. To je drugi element za koji vjerujem da je veoma bitan za definiciju onoga što komisije za istinu rade. Postoje drugi elementi, koji mogu, ali ne moraju biti prisutni u radu komisije za istinu. **Komisije za istinu su ponekad, u najvećem broju slučajeva, ali ne uvijek, pozvane da tumače činjenice. Znamo da se nešto dogodilo, i sada sa pitamo zašto se to dogodilo. To je treća karakteristika komisije za istinu.** Prva je da one uspostavljaju činjenice, druga da se konsultuju sa žrtvama, i treća je to da komisija za istinu pokušava da objasni činjenice. Desilo se ovo – zašto? Imali smo sukob – koji su bili razlozi tog sukoba? Možete pogledati Komisiju za istinu u Gvatemali, i ona nije samo utvrdila da je 150,000 majanskih Indijanaca poginulo. Ona će vam, takođe, reći i da je država Gvatemala sagrađena na isključivanju majanskih Indijanaca, da je sukob izazvan tim isključivanjem, i da je bio viđen kao prilika da se dokrajči starosjedilačka populacija Gvatemale. To je, dakle, još jedna moguća karakteristika, ali sve komisije za istinu je nijesu imale. Ali, to je moguća karakteristika za mnoge od njih. **Četvrta karakteristika je to da komisije za istinu mogu imati mandat da doprinesu nečemu drugom – prije svega, nacionalnom obrazovanju i izlječenju.** To znači da nijesu pozvane samo da utvrde činjenice – šta se dogodilo i zašto se dogodilo – već i da osiguraju da svako ima priliku da sazna da se to dogodilo. Kada nešto utvrde i to objave, treba da osiguraju da nijedna grupa u društvu neće moći da kaže: „Nijesmo znali.” Tako doprinose procesu obrazovanja društva, u datim zemljama i regionima. I, radeći to, nadaju se da mogu doprinijeti nekim oblicima izlječenja i pomirenja. To nije automatska posljedica, i to nijesu radile sve komisije za istinu. Ali, one to mogu da urade, i mogu to da uključe u svoj mandat. I, ako to bude uključeno, radiće na pitanju pomirenja na mnogo različitih načina. Južno-afrički model je jedan model, ali ne i jedini. Vidio sam rad Komisije za istinu i pomirenje u Istočnom Timoru, malom poluostrvu, između Indonezije i Australije, koje je bilo pod okupacijom Indonezije 24 godine, i koja je tamo počinila genocid. Ta komisija je morala da se bavi činjenicom da većinu nasilja nije nužno počinila samo vojska Indonezije, već timorske milicije, koje su ubijale Timorane. Bavili su se nasiljem, i činjenicom da su neki pripadnici tih milicija željeli da se vrate iz Indonezije u Timor. Zato su sprovodili nešto što su nazvali procedurama pomirenja, i te procedure su bile instrument zasnovan na mehanizmima običajnog prava starosjedilačkog stanovništva, kako bi osigurali re-integraciju tih milicija u svoje zajednice. Ali, ograničili su te procedure samo na pojedince koji nijesu počinili ratne zločine ili zločine protiv čovječnosti. Oni koji su počinili silovanja ili ubistva, nijesu imali pravo na tu vrstu procedura izmirenja. One su bile ograničene samo na ljude koji su počinili manje ozbiljna krivična djela. Tako da postoji puno načina za bavljenje time. Naša komisija za istinu se zvala Komisija za istinu i pomirenje u Peruu, ali ona te procedure nije primijenila. Smatrali smo da je pomirenje zapravo pomirenje između države i pojedinca. Za nas je doprinos pomirenju predstavljao doprinos reformi peruanske države. To je bilo sve. Nismo uradili ono što je rađeno u Južnoj Africi ili Istočnom Timoru.

Zašto komisije rade sa najmarginalizovanijima u društvu?

Društvo nije naviklo da oni koji su najviše isključeni iz društva imaju svoj forum. Mislim da je činjenica da komisije to obezbjeđuju veoma značajna kao princip, i kao veoma praktična afirmacija demokratskih vrijednosti. Sada, zašto se to događa, i zašto intelektualci ponekad nijesu dio ove vrste aktivnosti? Čini mi se da tu postoji nekoliko objašnjenja. Prvo je u vezi sa prirodom viktimizacije i grupama iz kojih žrtve potiču. To je zato što, čini mi se, nasilje, iako ga nazivamo iracionalnim, zapravo nikada nije iracionalno. Mislim da je nasilje društvena pojava iza koje stoji namjera, i da ljudi koji koriste nasilje, to rade sa veoma jasnim ciljevima. Nasilje je savršen instrument za stvaranje razlika u društvu i njihovu potvrdu, za stvaranje i demonstriranje granica u društvu. Kada se nasilje koristi, demonstrira se, recimo, da su žene inferiorne i da treba da trpe nasilje bez prigovora. Nasilje se koristi i kako bi se demonstriralo da životi starosjedilačkog stanovništva nemaju nikakvu vrijednost u datoj zemlji. Upotreba nasilja demonstrira da, recimo, ljudi crne rase zaslužuju represiju, i da režim aparthejda treba da postoji. Upotrebom nasilja se demonstrira nekažnjivost. Ponekad se nasilje koristi samo da bi se demonstriralo da je moguće koristiti nasilje. I, oni koji to nasilje trpe, to treba da shvate kao lekciju. Oni koji ga trpe obično potiču iz onih sektora društva koji su preispitali svoj položaj, i nasilje treba da povрати prethodni poredak stvari. Tu se nameće veoma interesantan zaključak da žrtve, pošto u ogromnoj mjeri dolaze iz tih sektora društva, kroz taj proces bavljenja nasiljem, otkrivaju nešto novo. Neke od njih, naravno, plaše se i ne bave se više tim pitanjem, ali druge žrtve otkrivaju nešto – da te stvari ne bi trebalo da budu normalne. U Peruu, nasilje je vršeno u raznim dijelovima zemlje, prije svega u starosjedilačkim dijelovima, u dijelovima u kojima država nikada nije bila prisutna. Zbog toga su postojali krajevi u kojima ljudi nijesu sebe smatrali žrtvama, jer nijesu bili svjesni toga da je ono što im se dogodilo abnormalno. Za njih je bilo sasvim normalno da država bude nasilna. Bilo je vrlo normalno da se sukobi rješavaju nasiljem. Međutim, bile je žrtava koje bi rekle: „Znate šta? Ovo nije u redu. Mi imamo pravo na to da budemo poštovani, i ono što nam se dogodilo je nepravda. Mi smo žrtve.” Otkriće toga da su žrtve, istovremeno sa otkrićem svog statusa kao građana, kao ljudi sa pravima, čini mi se, još jedan je važan element u radu komisija za istinu – to da žrtve, nadamo se, otkrivaju deviktimizaciju onda kada otkriju i svoja prava, i da koriste to iskustvo kao mehanizam za afirmaciju svojih prava kao građana u datom društvu. Sjećam se osobe koja je došla na jedno od naših javnih svjedočenja i ispričala nam nevjerovantu priču. Riječ je o Peruu. Priča je o uništavanju njegovog mjesta, prvo od strane *Blistave Staze*, koja je tu pobila puno ljudi koje su smatrali doušnicima, a kasnije i od strane vojske, koja je došla i pobila drugu grupu ljudi u mjestu, samo zato što je *Blistava Staza* tu prethodno bila. Poslije nekog vremena, zajednici se to smučilo, naoružali su se, i sami izbacili *Blistavu Stazu* i pobijedili ih u svom kraju. Nijesu imali nikakvu pomoć od države, sami su to uradili, uz ogromne gubitke za njihovu populaciju. Kad se rat u tom dijelu zemlje završio, počeli su da obnavljaju mjesto, i da državi šalju pisma. Željeli su školu. Država nije odgovorila. Htjeli su dom zdravlja. Država nije odgovorila. Željeli su mali put, kako bi njihova roba mogla lako da stiže do pijaca. Država nije odgovorila. Zatim je taj gospodin, pošto je ispričao priču o tome kako su postali žrtve tokom rata, i o nebrizi države poslije rata, na javnom svjedočenju rekao: „To je naša priča, i nadam se da ćemo za 20 godina i mi, takođe, biti Peruanci.” To se dogodilo Peruu. Mislim da je to

savršen primjer kako glas žrtava daje dodatnu vrijednost, pored samog pružanja informacija. On pruža informacije, ali i nešto drugo. To je važan kapacitet.

Uključivanje intelektualaca

Postoje slučajevi u kojima su intelektualci u nekom društvu stali na stranu žrtava. Mi smo imali tu sreću u našoj zemlji, i u nekim drugim zemljama Latinske Amerike, da imamo veoma progresivnu intelektualnu elitu i crkve, koje su stale na stranu žrtava. Ali, to nije uvijek tako. U Peruu ima univerziteta koji su pod vojnom kontrolom. Takođe postoji i agresivno desno krilo koje poriče zločine, kao i revizionizam među pripadnicima crkve. Ekstremna desničarska organizacija Katoličke crkve, *Opus Dei*, veoma je aktivna u Peruu, i, zapravo, vrhovni biskup Perua, kardinal grada Lima, član je *Opus Dei*-a. On je veliki protivnik te komisije. To je, znači, takođe realnost. Postoje zemlje i situacije u kojima intelektualci nijesu toliko zainteresovani. Međutim, istovremeno, mislim da su neki intelektualni sektori u društvu otvoreniji, ili će vremenom to postati, čak i kada ostali dijelovi nijesu zainteresovani. Razne katedre, recimo za istoriju, na raznim univerzitetima, pozvane su na osnovu svoje struke da se bave tim pitanjima. To je njihova suština. Katedre za filozofiju se bave tim pitanjima. Čelnik peruanske komisije za istinu je bio profesor filozofije, koji nikada prije u svom životu nije bio aktivista za ljudska prava. Kada sam ja studirao na njegovom univerzitetu, on je bio najkonzervativniji profesor filozofije kog smo imali, i on je bio predsjednik Komisije za istinu u Peruu. U njoj je našao priliku da se bavi etikom, što je bilo pitanje njegove struke, i pronašao je svoj poziv u tome. Mislim da postoje intelektualni sektori koji će biti na nivou izazova kada se sa njim suoče, iako su njihove institucije veoma komplikovane. Katedre prava, istorije, društvenih nauka, ljudi koji se bave žrtvama, studenti psihologije, socijalne službe – na kraju se bave tim pitanjima, jer su im pred očima čitavo vrijeme. Bili smo veoma iznenađeni kada smo vidjeli članove raznih grupa psihologa u Peruu kako Komisiji za istinu nude svoje usluge, jer je psihologija elitistička karijera, i samo pripadnici viših klasa u društvu se njom bave. Katedra psihologije je uvijek bila *šik* katedra na univerzitetu. Oni su se pojavljivali masovno, jer su se time bavili. Znali su ljude iz svoje prakse, koji su i dalje bili traumatizovani ratom, i počeli su da se pojavljuju. U početku nijesu bili zainteresovani. Na kraju, bilo ih je na stotine koji su dolazili pred Komisiju kako bi podržali njen rad. Mislim da se oni neće pojaviti automatski, ali, srećom, to ne znači ni da automatski neće biti tako. Jedna od najkomplikovanijih grupa su, naravno, istoričari i oni koji se bave društvenim naukama. To kažem kao sociolog, tako da je to i *mea culpa*. Tu postoji očigledan problem, jer, iako se sve društvene nauke bave stvarnošću, one to rade na različite načine, a ja i pravo uključujem u društvene nauke. **Tako imate advokate, antropologe, sociologe i psihologe, koji se bave jednim istim pitanjem, ali o njemu govore na četiri različita jezika. Znači, šta su kriterijumi? Ako postoji neka činjenica, advokati se bave time da li je ta činjenica zločin, i ako jeste, koja vrsta zločina. To je ono što je njima važno. Sociolozi se bave statistikom. Da li je taj zločin dio nekog obrasca, ili ne? Da li je u pitanju jedinstvena pojava? Antropolozi se bave motivacijom, istorijom regiona i onim što se tu dogodilo. I, svi oni će doći do različitih objašnjenja.** Zato je rad komisije tako težak. Kada sam radio na konačnom izvještaju, ponekad sam imao posla sa dva poglavlja o istoj činjenici. Jedno su napisali istoričari, a drugo pravници, i govorili su, ili predlagali, različite stvari. **Zato je neophodno baviti se standardima za izvođenje dokaza, a to je**

možda najteže pitanje oko uspostavljanja komisije za istinu i njene istrage. Taj standard zavisi samo od konkretnih odluka same komisije - etičke, filozofske ili odluke o objektivnosti. Postojeće komisije u kojima će automatski biti prihvaćeno ono što žrtve kažu. Postojeće i komisije koje će uspostaviti određeni kvantitativni prag kako bi utvrdili da li je nešto dokazano. Postojeće komisije koje će razmatrati ukupan dokazni materijal, i utvrditi da se nešto dogodilo, ili nije, ili da to nije jasno. To što neka pravna pitanja podrazumijevaju određene dokaze, ne znači i da postoje identični kriterijumi u okviru istorije, sociologije ili antropologije. To ne znači da historičari ili sociolozi ne govore istinu. To samo znači da postoje različite discipline koje se bave istinom. Ako se napravi određeni spoj ovih različitih disciplina u okviru tih institucija, tih komisija, onda će, nadamo se, objašnjenje biti puno bogatije. Nećete imati samo rekonstrukciju činjenica, već i objašnjenje, priznavanje emocija vezanih za činjenice, itd. Nije jasno da li će se to dogoditi, ali jeste moguće ostvariti neki stepen komplementarnosti među tim različitim opisima. Šta su kriterijumi? Ne mogu na to da odgovorim tako što ću reći: „To i to su kriterijumi”, jer su oni raznovrsni. Ali, važno je da svaka grupa stručnjaka sprovede svoji istragu, i svaka komisija je morala da se bavi tim pitanjem – pitanjem šta je u datom slučaju objektivno, jer postoji 20 različitih objašnjenja iste činjenice, i komisija treba da napravi izbor. Ne znam koliko vas ovdje voli filmove. Ja sam veliki ljubitelj. Jedan od mojih omiljenih filmova ikada je jedan japanski film koji je režirao Akira Kurosawa. Zove se *Rashomon*. To je film o jednom zločinu. U pitanju je ubistvo jedne osobe koju su ubili banditi, i postoje četiri svjedoka. Bandit, žena ubijenog čovjeka, svjedok koji je slučajno prolazio tuda, i sama ubijena osoba, koja se obraća preko medijuma. I, njih četvoro nam priča potpuno različite priče. Šta je tu istina? Zaključak osobe koja sluša te četiri priče je da u društvu ne postoji spas, jer ljudi lažu. Jer, očigledno je da bar troje njih laže. Tako, na datom uzorku, 75 odsto ljudi laže. Zato nema spasa, zar ne? Ali, na kraju filma, jedan od njih upotrebljava nešto što je ukrao sa mesta zločina kako bi spasao život jedne bebe. I, to je smisao raspleta filma - to da možda nije moguće ostvariti potpunu objektivnost i ubjeđenje u to šta je istinito, ali da postoji neka suština i velikodušnost ljudskih bića, kojom se iskupljuju za taj nedostatak. To je nada koju taj film sadrži, i zbog toga je to jedan od mojih omiljenih filmova, jer nosi poruku da je istina možda nemoguć cilj, ali da u procesu utvrđivanja istine, možemo naći neki razlog, neki veoma praktičan razlog za nadu.

Nezvanične inicijative

Posljednja tačka koju želim da naglasim u vezi s ovom temom: Šta se događa kada država, ili države, ne žele da uspostave istražne komisije, ili komisije za istinu? Šta se događa ako za to nema dovoljno podrške? Opet, korišću se iskustvom iz regiona iz koga dolazim, Latinske Amerike. Pošto naša tranzicija ka demokratiji nije bila savršena – nijedna tranzicija ka demokratiji to nije, i zato što naš mirovni proces nije bio savršen – nijedan mirovni proces nije – postojao je veoma jak otpor komisiji. U Latinskoj Americi, organizacije za ljudska prava, crkve, intelektualci, univerziteti, itd., nijesu čekali da se država smiluje kako bi sami nešto preduzeli. Brazil je pretrpio dvadesetdvogodišnju vojnu diktaturu, i nijesu napravili komisiju za istinu. Čak 20 godina poslije diktature, Brazil i dalje nema komisiju za istinu. Brazil nikada nije, na zvaničan način, utvrdio činjenice o tome šta se dogodilo. Međutim, pošto je Brazil federalna država, razne regionalne države u federaciji su pokrenule svoje sopstvene poduhvate utvrđivanja istine.

Neke opštine su pokrenule svoje istrage. Tako postoji istražna komisija u Sao Paulu, postoji istražna komisija u Pernambuku, i u još nekoliko država Brazila. Ponekad, centralna država nije ta koja se bavi tim pitanjem. To, ponekad, rade teritorijalne ili federalne jedinice u okviru države. U Kolumbiji ne postoje uslovi za stvaranje komisije za istinu. Kolumbija je i dalje zemlja u kojoj se vodi rat. Međutim, opština Medejin, a to je drugi najznačajniji grad u Kolumbiji, pokrenula je svoj sopstveni napor da prikupi informacije od žrtava, i već su objavili tri knjige svjedočanstva žrtava u Medejinu. U Kolumbiji je, takođe, Vrhovni sud te zemlje uspostavio Komisiju za istinu koja se bavi jednim zločinom koji smatraju veoma važnim, a to je ubistvo svih članova Vrhovnog suda u talačkoj krizi koja se odigrala 1985. godine. Tada je u požaru uništena Palata pravde, tj. nacionalni sud. Tako postoji mnogo prilika i situacija u kojima država ne reaguje, i civilno društvo primorava državu da reaguje, ili djeluje dok država ne radi ništa, ili priprema uslove za državnu reakciju. Tokom vojne diktature u Čileu, naravno, bilo je nestanaka osoba. I, kada bi se ljudi obraćali sudijama da im predoče *habeas corpus*, ili kažu ko je uhapšen, sudije su obično popunjavale jedan formular. Napisali bi izvještaj, automatski bi uskratili *habeas corpus*, zabilježili bi ime osobe koja je navodno nestala i stavili svoj potpis na formular. Međutim, desilo se to da su žrtve počele da odlaze u crkve, i u njima su predavali te formulare – formulare kojima se ne odobrava *habeas corpus*, koji su bili identični u cijeloj zemlji. Crkva je, kada je prikupila dosta formulara, stvorila arhivu. Ta arhiva se zvala Arhiva vikarije solidarnosti i, tokom godina, veoma je narasla, i crkva je počela da prikuplja kopije svih zakonskih materijala i dokumenata u vezi sa svakim pojedinačnim slučajem nestanka. Poslije nekog vremena, poslije 3.000 nestanaka, ta arhiva je postala ogromna. To je bio poduhvat utvrđivanja istine koji nije čekao na državnu reakciju. Bez te arhive, bilo bi nemoguće za komisiju u Čileu da zaista utvrdi ono što je utvrdila, i napravi najautoritativniji spisak nestalih osoba u Čileu. Drugi primjer je Gvatemala. U Gvatemali se vodio tridesetšestogodišnji rat između države i brojnih gerilskih grupa, konfederacije gerilskih grupa koja se zvala Revolucionarni savez Gvatemale. Godine 1994. u zgradi Ujedinjenih nacija u Oslu, gerila i država su otpočeli pregovore o mirovnom sporazumu. Pregovori su doveli do sporazuma kojim je uspostavljena komisija za istinu. Pošto su, tokom stvaranja nacrt mandata komisije za istinu, bili veoma nervozni oko uspostavljanja odgovornosti, veoma jasno su stavili do znanja da komisija za istinu neće nikoga imenovati, već će se baviti institucionalnom odgovornošću. Tako bi ona utvrdila broj ubistava, broj slučajeva torture, i da odgovornost za ta djela pripada vojsci ili gerili. To je bilo sve, i bilo im je zabranjeno da navode imena. Zato su organizacije civilnog društva i, posebno, organizacije starosjedilačkih grupa, bile veoma ljute zbog takve komisije za istinu. Oni su tada pokrenuli svoju sopstvenu istragu, koja je nazvana *Vraćanje istorijskog sjećanja*, na španskom – REMHI. REMHI je pokrenuo i organizovao vrhovni biskup Gvatemale. Opet, dakle, katolička crkva. To nije uobičajeno. Katolička crkva je iskoristila svoju infrastrukturu da bi posjetila razne zajednice u Gvatemali, i postavila pitanja o tome šta se tu dogodilo. Napravili su svoj izvještaj, *Nunca mas Guatemala* (Nikada više). Taj izvještaj je objavljen prije uspostavljanja zvanične komisije, od strane UN-a i strana u pregovorima. Rad REMHI-a je uspostavio standarde za rad zvanične komisije za istinu. Na kraju, ta zvanična komisija za istinu, iako je njen mandat bio očigledno slab, bila je u stanju da utvrdi činjenice, i da utvrdi da je u Gvatemali počinjen genocid, zahvaljujući, dijelom, i radu te nezvanične inicijative, REMHI. To je imalo svoju cijenu. Vođa REMHI

poduhvata, biskup Gvatemala Sitija, ubijen je pošto je objavljen izvještaj *Guatemala nunca mas*. Bavljene ljudskim pravima u Gvatemali je uvijek bilo rizično, a tako je i danas, kao što pokazuje slučaj ubistva biskupa Condedere. Činjenica je da - i želim da vam ostavim tu ideju u svijesti prije pauze - iako mogu postojati situacije u kojima inicijative za utvrđivanje istinu nijesu odmah moguće, ili u kojima država nije spremna ili nema kapacitet za njih, to ne znači da se ništa ne može uraditi. Pored pritiska, zapravo kao vid pritiska, ponekad, potrebne su društvene inicijative kako bi se utvrdila istina ili doprinijelo tome.

Strateške opcije za kreiranje mandata komisija za utvrđivanje činjenica

Pod mandatom podrazumijevam osnovne funkcije koje će komisija za istinu obavljati, konkretnu temu koja joj je dodijeljena da bi se njom bavila, ovlašćenja koja bi komisija trebalo da ima, i formu u kojoj je uspostavljena. To je ono što ja nazivam mandatom. To je jedan veoma uopšten koncept. Želim da otvorim raspravu tako što ću ponovo naglasiti, da nema dvije iste komisije za istinu, da se sve one među sobom razlikuju, i da se njihovi mandati razlikuju. Pošto su komisije uistinu veoma mlade institucije, veoma su fleksibilne, tako da mogu imati različite mandate. Prije svega, šta treba da uzmemo u obzir kada razmatramo mogućnost pokretanja istrage o prošlosti? Prva stvar je, naravno, situacija u kojoj se nalazimo, onda kada je većina okolnosti koje su omogućavale zločine prestala da postoji, poslije okončanja sukoba ili diktature. Mislim da se uspostavljanje komisije za istinu, ili bilo kakve istrage ili sudske institucije, u potpunosti razlikuje u situaciji poslije diktature, od situacije koja je nastala po okončanju sukoba. Mislim da institucije koje su stvorene u različitim zemljama u velikoj mjeri zavise od prirode diktature koja je postojala i tranzicije koja je slijedila. Neke tranzicije su posljedica pregovora. Neke su nametnute. Neke tranzicije su razriješene spoljnom intervencijom, a neke od njih unutrašnjim procesima. Svaka od tih tranzicija stvara bitno različiti odnos snaga u datom društvu. Ne postoje dvije zemlje na svijetu u kojima su spoljni akteri bili umiješani na identičan način. Nivo nacionalnog aktivizma u prilog pravde se takođe razlikuje. Uopšteno govoreći, žrtve su te koje su slabe, ali postoje mjesta u kojima su slabije. I, na kraju, postoje razlike među zemljama, u pogledu njihovih nacionalnih institucija, sudova, pravnih i bezbjednosnih sistema, i oni se mogu bitno razlikovati od zemlje do zemlje. Postoje mjesta na kojima su bezbjednosni sistemi potpuno rekonstruisani na demokratskim principima, a postoje i mjesta na kojima su ti sistemi nastavili da služe nasilnim ili autoritarnim sektorima društva. Postoje zemlje u kojima su sudovi pristupačni, a postoje i one u kojima nijesu. Ukoliko tranzicija do koje se dođe počinje potpunim porazom autoritarnog režima ili nasilnih sektora, vrsta institucija koju ćete imati biće veoma različita od institucija koje ćete imati ukoliko se do tranzicije dođe pod okolnostima u kojima ti sektori i dalje imaju mogućnost da aktivno stavljaju *veto* na neke političke odluke. Imam nekoliko primjera. Naravno, dajem vam samo ekstremne primjere, jer se većina slučajeva nalazi negdje u sredini. Jedan primjer je kada imate autoritaran režim koji je potpuno pobijeden. Zamislite Argentinu poslije kraja vojne diktature. Kao što znate, argentinska vojska je uništila svoju sopstvenu priliku da ostane na vlasti zbog vojnog poraza od Engleza, na Folklandskim ostrvima. To je uništilo njihov kapacitet da održe dovoljno prestiža i autoriteta u zemlji da bi mogli da kažu da čuvaju zemlju, i tako zadrže vlast. Kada su izgubili vlast, izgubili su je u potpunosti. Nije bilo neophodno da civilne vlasti pregovaraju sa vojskom o uslovima za raspisivanje izbora.

Oni su sišli sa vlasti potpuno poraženi. U mojoj zemlji, *Blistava Staza* je vojno pobijedena, i njihove vođe su bile ubijene ili zatvorene sredinom devedesetih godina. Zatim je i grupa oko Fujimorija takođe potpuno poražena. Predsjednik Fujimori je pobjegao iz zemlje, i otišao je u Japan da traži azil. Mnogi od njegovih generala su bili uhapšeni. Brojni poslovni ljudi koji su radili s njim su takođe bili uhapšeni. Tako nijesmo morali da pregovaramo sa njima o tome šta će biti parametri ili mandat komisije za istinu. Zapravo, nijesmo morali da pregovaramo ni sa kim. Mogli smo da napravimo onakvu komisiju za istinu kakvu smo htjeli. Postoje drugi slučajevi, u kojima situacija nije takva. Postoje slučajevi u kojima autoritarni akteri i dalje drže značajan dio vlasti. Zamislite, opet, Čile, ili Južnu Afriku i zemlje koje sam pomenuo jutros. Kada bi general Pinochet i dalje komandovao vojskom, koja ograničenja bi to nametnulo komisiji za istinu? To je prilično očigledno. Ako bi general Pinochet rekao: „Niko iz vojske neće biti sudski gonjen”, i ako bi on i dalje imao podršku civilnih partija koje su za pregovaračkim stolom, onda bi, očigledno, to nametnulo veoma jasna ograničenja komisiji za istinu. Čileanska komisija za istinu, na primjer, nije u svom mandatu imala istorijsku interpretaciju perioda diktature, jer je to, očigledno, bilo sporno pitanje za pristalice vojne diktature. Tako je čileanska komisija za istinu bila komisija ograničena samo na činjenice. Nije ništa rekla o tome da li je režim pod vođstvom generala Pinocheta bio diktatura ili ne. Nije se bavila opravdanošću državnog udara protiv Salvadora Allendea. Samo se bavila činjenicama, ali ne čak ni svim činjenicama. Bavila se samo onim zločinima koji su izazvali smrt, ili nestanak neke osobe. I, to je radila, ne uključivši hiljade i hiljade slučajeva torture, a to je, takođe, urađeno i da bi se uspostavila vještačka ravnoteža između zločina počinjenih od strane diktature, koji su uključivali hiljade slučajeva nestanaka ili pogubljenja, i, sa druge strane, ubistva pripadnika policije, ili vojske, od strane gerile koja je bila suprotstavljena generalu Pinochetu. Tako je ta komisija za istinu nastala kao dio pregovora, i njen mandat je bio definisan odnosom snaga u Čileu poslije tranzicije. Ta komisija za istinu se veoma razlikuje od komisije u Argentini, ili komisije u Peruu, i drugih. Isto se dogodilo i u Južnoj Africi. Prijedlog mehanizma amnestije je bio rezultat potpunog sporazuma, konsenzusa i pomirenja svih političkih partija. To je bio rezultat ustupaka. Bio je to rezultat veoma komplikovanih i ljutih pregovora. Čak i pošto su partije odlučile da će biti amnestije, tj. pošto su ANC i bjelačka partija odlučile da bude amnestije, u parlamentu su se održavala javna saslušanja na kojima su političari glasali o toj amnestiji, i žrtve su ih prekinule kada su otišle u parlament da svjedoče. Žrtve crne rase su rekle crnačkoj partiji i ANC-u: „Treba da vas bude sramota zbog ove amnestije. Naši roditelji su poginuli zbog vas, kako biste sada bili u parlamentu. Treba da vas bude sramota, jer ste sada postali saučesnici u ubistvu naših rođaka.” To nije spriječilo amnestiju, ali je dovelo do toga da amnestija uključuje određene karakteristike, poput toga da je proces amnestije bio javan. Prije intervencije žrtava u Južnoj Africi, proces amnestije je trebalo da se odvija iza zatvorenih vrata. Tako ne bi bilo moguće znati ko je dobio amnestiju, i za šta. Upravo zbog te intervencije žrtava u zakonodavnoj debati, proces amnestije je postao javan, i tako je bilo moguće saznati, u najmanju ruku, ko je počinio zločine. Kao što vidite, postoji razlika između uspostavljanja mehanizama u situaciji u kojoj ne morate da pregovarate ni sa kim, i situacije u kojoj to morate. Pomenuću i Maroko, a to je jedno od iskustava sa kojim sam najbolje upoznat. U Maroku, zapravo, nije došlo do tranzicije. Jedina stvar koja se u Maroku dogodila je to da imaju novog kralja. Maroko je i dalje monarhija. Zapravo,

Maroko je i dalje apsolutna monarhija. Nije čak ni ustavna monarhija. Ali, novi kralj je puno moderniji i progresivniji od svog oca, i bavio se torturom, pogubljenjima i nestancima koji su počinjeni pod vlašću njegovog oca, i znatno je modernizovao kazneni i sudski sistem u Maroku. Tako tu nije došlo do tranzicije. Postojale su rasprave koje su se vodile u palati, na dvoru kralja, i one su dovele do stvaranja komisije. Kao što je to veoma očigledno, ta komisija je imala brojna ograničenja. Ali, ipak su imali komisiju, i ona se pokazala kredibilnom. Zato, prva stvar koju treba uzeti u obzir, jeste ravnoteža snaga i vrsta tranzicije koju imate, a postoje i brojni drugi faktori koje treba uzeti u obzir. Na primjer, ako postoji određeni odnos snaga, u nekoj zemlji ili zemljama, i ako su određene grupe preslabe da bi nametnule uslove, grupe poput udruženjažrtava – da li je moguće pronaći druge elemente kojima bi se uravnotežila situacija, kako bi se stvorio uravnoteženiji prostor sa više jednakosti? U nekim slučajevima, međunarodni akteri su bili ti koji su uravnotežili situaciju. U Istočnom Timoru, poslije 24 godina okupacije, kada su Timorani glasali za nezavisnost, Indonezija je kaznila čitavu populaciju tako što je uništavala zemlju. Potpuno su uništili infrastrukturu. Nijedna zgrada u Diliju nije bila neoštećena, a tako je bilo i u mnogim drugim gradovima. Odnos snaga je tu bio veoma jasan, i Indonezija je jednostavno odlučila da uopšte ne sarađuje u istragama o zločinima počinjenim u Istočnom Timoru tokom okupacije, i tokom represije 1999. godine. UN, a ne vlasti u Istočnom Timoru, je bio taj koji je sarađivao, i koji sarađuje sa Indonezijom. UN je bio taj koji je uspostavio komisiju za istinu i Istočnom Timoru, a ne vlada Istočnog Timora. To svakako nije uradila Indonezija. To su uradile Ujedinjene nacije. UN je bio taj koji je pritiskao partije u Gvatemali da u pregovore uključe stvaranje komisije za istinu. UN je bio taj koji se suprotstavio ideji o amnestiji u Siera Leoneu za Fodaya Sanka, i ljude koji su počinili zločine u toj zemlji. Strateško pitanje ovdje je sljedeće – **da li je uloga međunarodnih organa relevantna za vašu situaciju, i kako će ona najvjerojatnije izgledati? Kakav efekat će imati? Da li će, uopšteno, biti pozitivan? Da li će unaprijediti kredibilnost te institucije, ili bi bilo bolje da se drže po strani?** To je još jedan faktor koji treba da bude uzet u obzir. Četvrti faktor koji treba imati na umu je pitanje koliko interesovanja i zahtjeva za tom institucijom ili inicijativom postoji u različitim zemljama. **Postoje zemlje u kojima ćete imati značajnu nacionalnu mobilizaciju u tom pravcu. Postoje i zemlje u kojima jednostavno nema interesovanja, u kojima nema podrške brojnih nacionalnih aktera. Postoje čak i zemlje u kojima žrtve ni ne znaju da su žrtve. Zato je nivo nacionalne mobilizacije takođe jedna veoma važna stvar. Ako komisija nema podršku, ako nema ljudi koji je zahtijevaju, malo je vjerovatno da će ona postojati.** Zato je realistična analiza nivoa interesovanja i zahtjeva za takvim institucijama, od samog početka, veoma ključna alatka. I, na kraju, pitanje dostupnosti lokalnih institucija, a posebno sudstva i bezbjednosnih snaga. Ako je sudstvo nedostupno, zastrašeno i korumpirano pod desetogodišnjom ili dvadesetogodišnjom diktaturom, onda je veoma malo vjerovatno da se na njega može računati. Ako se na sudstvo ne računa, to može imati posljedice po vaš napor. Ali, ako su ranije postojale nekakve sudske institucije, onda možda postoji i neki element sa kojim se može raditi, ili bar neki osnovni materijal, što je luksuz koji neke druge zemlje nijesu imale. Kada smo radili u Peruu, na osnovu rada Komisije za istinu, našli smo se u zemlji koja je trpjela rat 20 godina, i diktaturu 11, u kojoj su mnoge sudije bile u džepu diktature. Imali smo video snimke koji su dokazivali da je diktatura potkupljivala sudije i poslanike, poslovne ljude, itd. Zato nijesmo mogli da računamo na nešto što je prethodno

utvrđeno, i nijesmo mogli da računamo na sudije i tužioce naše zemlje. To je bitno promijenilo našu strategiju, jer nas je primoralo da napravimo komisiju koja bi olakšala rad sudova u budućnosti. Da je riječ bila o zemlji u kojoj su sudije bile veoma aktivne, u kojoj amnestije nisu postojale od ranije, itd., možda bi naša komisija mogla da se usmjeri na nešto drugo. Ali, morali smo da se fokusiramo na ono što bi olakšalo rad sudija u budućnosti. Slično tome, ako imate zemlju u kojoj nema osnovne bezbjednosti, u kojoj žrtve ne vjeruju bezbjednosnim snagama, situacija je potpuno različita od one u kojoj žrtve vjeruju bezbjednosnim snagama da će im pružiti zaštitu – jer, ako se ne osjećaju zaštićenim, žrtve neće svjedočiti. I, u zavisnosti od toga, moraćete da odlučite da li komisija za istinu treba da ima ovlašćenja da pruža zaštitu, ili ne. Zato sve te stvari imaju posljedice po mandat komisije. Volim da postavim te stvari na početku, jer mislim da je svaki aspekt mandata potencijalno minsko polje, i da mora biti shvaćen iz perspektive strateških faktora koji su na snazi od ranije. Zato mandat, kao što sam rekao, zaviseći od situacije, od strateške situacije iz koje nastaje, može biti veoma ograničen ili veoma sveobuhvatan. Sjetićete se da sam vam pomenuo ranije da komisije za istinu imaju brojne funkcije. **Postoje komisije koje obavljaju sve te funkcije – utvrđuju činjenice, tumače ih, daju glas žrtvama, doprinose pomirenju i obrazovanju. Ali, postoje i komisije koje rade samo jednu stvar. Tako ćete imati komisije sa veoma ograničenim mandatima, i komisije sa veoma sveobuhvatnim mandatima. To će zavisiti od situacije u kojoj nastaju.** Kao što sam rekao, u slučaju Čilea, postojala su značajna ograničenja. Komisija je u svom mandatu imala samo rasvjetljavanje činjenica. To je sve što su radili, i to samo u vezi sa dvije vrste zločina – pogubljenjima i nestancima. To je bilo sve što su mogli da rade. I, opet, kao što sam rekao kada sam govorio o slučaju u Gvatemali, zbog uslova u kojima je stvorena, gvatemalska komisija za istinu nije mogla da navodi imena. Bili su usmjereni samo na institucionalnu odgovornost. S druge strane, postojale su komisije koje su imale sveobuhvatnije mandate, i za to su postojali brojni razlozi. **Čileanska komisija je bila ograničena u svojoj funkciji, i mogla je samo da se bavi činjenicama, ali je to bila prva komisija koja je uključivala zločine počinjene od strane nedržavnih aktera.** Da, motivacija jeste bila politička. Pinochetove pristalice su željele da komisija ispituje ono što je radila gerila. Ali, rezultat je bio taj da su, bar od Čilea nadalje, komisije za istinu počele da istražuju ne samo ono što je uradila država, već, takođe, i postupke paravojnih grupa. Postoje slučajevi u kojima su komisije za istinu istraživale sve vrsta povreda. To je bio slučaj sa Liberijom. Postojali su i slučajevi u kojima su komisije za istinu obavljale četiri funkcije koje sam pomenuo. Zato će, opet, mandat biti ograničen ili sveobuhvatan u zavisnosti od početne situacije, i od strategija koje se stvaraju pod takvim okolnostima. Komisije za istinu će se veoma razlikovati u zavisnosti od svog odnosa sa pravnim sistemom, i to je još jedna stvar kojom sada želim da se bavim. **Kakav je odnos koji komisije za istinu imaju sa sudovima i pravnim mehanizmima?** Prije svega, kao što sam već rekao, ranije danas, vrsta istine koju komisija utvrđuje, i vrsta istine koju utvrđuje tužilac, među sobom su veoma različite. Oni se bave različitim stvarima, i interesuju ih različite stvari. Metodologije su im veoma različite. Jedna stvar je istorijska interpretacija, a druga uspostavljanje činjenica kroz mehanizme sudskog postupka. I, naravno, možda je najznačajnija razlika između komisije za istinu i suda - činjenica da su sudovi usmjereni na optuženog, na osobu koja je navodno odgovorna za zločine, dok je komisija za istinu usmjerena ka žrtvama. To čini usmjerenja u radu tih institucija potpuno drugačijim. Za početak, njihovi pristupi su

veoma različiti. Na koji način su povezani? **Glavno pitanje ovdje je da li komisije za istinu pružaju podršku krivičnim procesima, ili su im alternativa.** Zbog Južne Afrike, ljudi, a posebno političari, skloni su vjerovanju da su komisije za istinu alternativa pravnom sistemu. Na osnovu Čilea, neki političari i ljudi vjeruju da se komisije za istinu uspostavljaju u situacijama u kojima ne postoji mogućnost za ostvarivanje pravde. Ali, stvarnost je mnogo komplikovanija. Ovdje postoje bar tri mogućnosti, i želim samo da ih pomenem, jer ima puno toga o čemu još treba da govorimo, ali svakako postoje brojne mogućnosti. **Prva je ta da komisije za istinu budu podređene tužilaštvu na neki način. To znači da doprinose suđenjima i sudskom gonjenju. Komisija za istinu u Peruu, a u materijalima koje sam vam dao naveden je mandat te komisije i vrhovni akt kojim je stvorena, zapravo, uključuje, i to vrlo eksplicitno, obavezu komisije za istinu da doprinese radu tužilaca.** Molim vas, pogledajte u materijalu dekret kojim se uspostavlja Komisija za istinu u Peruu. U članu 2. tog dekreta stoji da će Komisija za istinu imati više ciljeva. Cilj B, u okviru mandata komisije, glasi: Član 2: komisija će imati sljedeće ciljeve. Cilj B: da doprinese rasvjetljavanju, pred relevantnim sudskim organima, tamo gdje je to primjereno, zločina i povreda ljudskih prava, počinjenih od strane terorističkih organizacija ili nekih državnih organa. Opet, „da doprinese sudskom rasvjetljavanju zločina, počinjenih od strane države, ili poznatih državnih aktera, težeći utvrđivanju lokacije žrtava i situacije u kojoj žive, i da identifikuje, u mjeri u kojoj je moguće, pretpostavke o odgovornosti.” Tako je ta komisija za istinu imala mandat da doprinosi radu sudskih tijela, tj. sudovima i tužiocima, i da doprinese, kada je to moguće, identifikaciji odgovornih. To je, dakle, model komisije za istinu koja treba da pomogne sudskim gonjenjima. To je jedna mogućnost. Sve komisije ne izgledaju tako. Zašto smo to tada uradili? Zato što nijesmo morali da pregovaramo sa *Blistavom Stazom*, i nijesmo morali da pregovaramo sa Fujimorijem. Predsjednik Gonzalo, vođa *Blistave Staze*, bio je u zatvoru, a Fujimori u Japanu. **Tako smo mogli da uspostavimo Komisiju za istinu na samo dvije strane, i to sa veoma jasnim mandatom - da doprinese krivičnoj pravdi.** To nije uvijek slučaj. U Čileu, kao što je veoma očigledno, oni nijesu imali mandat da predaju sve informacije tužiocima. Ali, saglasili su se da u mandat čileanske komisije za istinu unesu stavku da komisija neće uraditi ništa ni da oteža ili utiče na mogućnost krivičnog gonjenja. **Tako je čileanska komisija za istinu neutralna u pogledu sudske pravde. Nije imala mandat da doprinosi ostvarenju pravde, jer je u Čileu postojala, i postoji, amnestija, ali komisiji za istinu nije bilo ni zabranjeno da doprinosi pravdi.** Tako je komisija, u osnovi, uradila sve što može da ne utiče na mogućnost budućih sudskih procesa. I, na kraju, postoje komisije koje bi trebalo da budu alternativa sudskoj pravdi. Ovdje, očigledno, treba pomenuti Južnu Afriku. **Kada govorimo o Južnoj Africi, veoma je važno imati u vidu da u južno-afričkom slučaju amnestija nije bila opšta, niti bezuslovna. To znači da komisija za istinu nije bila potpuna alternativa krivičnoj pravdi, već samo uslovna alternativa. Ako bi počinioci došli pred komisiju, prvo pitanje je bilo da li su rekli istinu. Drugo pitanje je da li su, rekavši istinu, demonstrirali da je priroda njihovih zločina politička. Treće pitanje, uz prethodna, bilo je da li su pokazali da je zločin bio proporcionalan cilju koji su željeli da ostvare u tim uslovima - i u slučaju potvrdnih odgovora na sva tri pitanja, oni bi dobili amnestiju.** Ali, ukoliko su došli i lagali, ili se pojavili, iznijeli istinu, ali nijesu bili u stanju da pokažu da je cilj bio politički, ili nijesu mogli da demonstriraju da je, recimo, postavljanje bombe u crkvi doprinosilo ostvarenju tog cilja – nijesu dobijali

amnestiju. Tako su ljudi koji nijesu dobili amnestiju, u principu, i dalje bili u domašaju krivične pravde. To znači da **južno-afrička komisija za istinu, da budemo precizni i tačni, nije bila osmišljena kao alternativa krivičnoj pravdi, već kao filter za krivična gonjenja.** U bilo kojoj datoj situaciji u kojoj su počinjeni masovni zločini, broj mogućih počinilaca je ogroman, i krivični procesi, najvjerovatnije nikada neće moći da se bave svim počinioćima. Ako imate situaciju poput one u Ruandi, u kojoj su u osnovi komšije ubijale komšije, i u kojoj je većina stanovništva direktno bila umiješana u zločine, očigledno je da bi bilo veoma teško izvesti sve njih pred sud. Kada postoji tako veliki broj počinilaca, svaki sudski proces mora da uspostavi kriterijume kojima će obuhvatiti određene počinioće. Neki sudski procesi, poput međunarodnih tribunala, usmjereni su, odnosno teže tome da se fokusiraju na najodgovornije počinioće. Ali, očigledno, nekim žrtvama nije bitna ta osoba koja je najodgovornija, već osoba koja je zaista pobila njihove rođake, i koja slobodno šeta ulicama. Tako svaki sud, i svaki sistem sudskog gonjenja, treba da ima određene kriterijume na osnovu kojih bi napravio izbor među ogromnim brojem mogućih počinilaca. Neki od njih se fokusiraju na vrh piramide, a drugi na neke druge ljestvice. Komisija za istinu u Južnoj Africi je predstavljala još jedan kriterijum, ili filter. Krivično su gonjeni oni koji nisu izašli pred komisiju i iznijeli istinu o onome što su radili. **Tako komisije za istinu usvajaju bar jednu od te tri mogućnosti. Prva je da budu podređene strategiji tužilaštva. Tužioci postavljaju kriterijume krivičnog gonjenja, i komisija tome doprinosi. Druga je da se uopšte ne miješaju u to pitanje, niti da ga otežavaju ili na njega utiču. Treća mogućnost je da komisije postavljaju kriterijume kroz mehanizam filtriranja.** To su te tri mogućnosti. Neke zemlje su željele da stvore imitaciju južno-afričke komisije za istinu. To je uvijek bilo neuspješno. U Indoneziji, po padu generala Suharta, zbog ekonomske krize iz 1998. godine, napravljen je sporazum o uspostavljanju komisije za istinu. Ali, umjesto da reaguju brzo, odlučili su da žele zakon donijet u parlamentu, kojim bi uspostavili komisiju. Tako su otišli u parlament, koji je, naravno, i dalje bio djelimično pod kontrolom pristalica generala Suharta, i rasprava u parlamentu je trajala sedam godina, da bi se na kraju donio zakon o komisiji za istinu. I, poslije sedam godina, kada više nije bilo interesovanja za to pitanje, konačno je donijet i odobren taj zakon. Tek 2005. godine. Suština te komisije za istinu je oblikovana vjerovanjem parlamenta u južno-afrički model. Zato su, u srži mandata i tog zakona, uključili stavku kojom se predviđa da će žrtve primiti reparacije samo ako je počinilac prethodno dobio amnestiju. Vidite o čemu je riječ? Amnestija je davana počinioćima koji si priznali krivicu. Ali, pored toga, reparacije su davane samo žrtvama onih počinilaca koji su dobili amnestije. To je, naravno, stvorilo pritisak na žrtve, jer je komisija dodala još jednu stavku, tj. parlamentarci su unijeli još jednu stavku, u kojoj se predviđa da će počinioći automatski dobijati amnestije ukoliko im žrtve oprostite. Znači, ako ste vi siromašna žrtva, i oprostite počinioću, on automatski dobija amnestiju, a vi reparacije. Vidite trik? To je bilo toliko obsceno da je proglašeno neustavnim od strane ustavnog suda Indonezije, u okviru jedne od njegovih prvih odluka. Indonezija nikada ranije nije imala ustavni sud. Od 2004. godine, uspostavljen je samo taj jedan. Ovaj slučaj je bio tek četvrti ili možda peti slučaj koji su ikada dobili na razmatranje, i proglasili su ga neustavnim. Ta komisija za istinu se nikada nije dogodila. Ali, mislim da je dobra stvar što se nikada nije desila, jer je očigledno kršila ljudska prava. Očigledno, reparacija žrtava je pravo koje ne zavisi od toga da li je počinilac imao mogućnost da dobije oprostaj, ili od toga da li je žrtva dovoljno velikodušna da mu

oprosti. To pravo je nezavisno od toga da li žrtva izabere da mu oprost. Tako, vidite, u najboljem slučaju možemo da kažemo da su postojale komisije za istinu koje zapravo nijesu bile alternativa krivičnoj pravdi. U južno-afričkom slučaju, najviše što možemo da kažemo je da je ta komisija bila filter za kriterijume koje je država upotrebljavala da bi ostvarila krivičnu pravdu. Nijedna komisija za istinu, osim one u Južnoj Africi, nije imala tu mogućnost, mogućnost pružanja uslovnog imuniteta u razmjenu za informacije. Dakle, šta se onda nalazi u tom čuvenom mandatu? To je ključno pitanje. Šta je, kako bih ja to rekao, nadležnost komisije za istinu? Postoje bar četiri pitanja koja treba postaviti, i na koja treba odgovoriti. U svakoj od tih mogućnosti, i u svakom od tih odgovora, biće veoma jasnih prednosti i nedostataka, i veoma jasnih prilika i rizika. Prvo pitanje je koje vrste povreda treba istraživati? **Šta je predmet, ili nadležnost komisije za istinu? Da li ona treba da istražuje sve zločine, ili samo određene zločine? Da li treba da ima otvorenu listu zločina, ili zatvorenu?** Molim vas, vratite se na peruanski dekret, na član 3. tog dekreta. Taj član se bavi predmetom i tematskom nadležnošću komisije za istinu. Komisija za istinu, u članu 3, usmjeriće svoj rad na sljedeće akte: a) ubistva i kidnapovanja; b) prisilno izazvane nestanke; c) torturu i ostale ozbiljne povrede; d) povrede kolektivnih prava zemalja, andskih i starosjedilačkih zajednica; e) ostale zločine i grube povrede prava pojedinaca. Izgleda kao mala, zatvorena lista, zar ne? Samo pet stavki. Ali, kada ih pročitate, shvatate da uspostavljaju mogućnost da se napravi šira lista, jer koriste analogije. Stavka E govori o „ostalim zločinima i grubim povredama prava pojedinaca”. To, u osnovi, znači da je ta lista otvorena, i da sama komisija prosuđuje koji ostali zločini su dovoljno ozbiljni da bi se njima bavila u okviru svog mandata. Ali, taj mandat ne daje komisiji čvrste parametre, niti tijesne smjernice. On komisiju upućuje da mora da radi na ta četiri pitanja i, pored toga, na ostalim zločinima koja ona sama smatra dovoljno ozbiljnim. Dato joj je povjerenje da sama izvrši tu selekciju. Ako pogledate liberijsku komisiju za istinu, vidjećete da sam podvukao član 4, mandat komisije, sekciju 4. Mandat komisije, u sekciji 4, stavka 1, je istraga grubih povreda ljudskih prava i povreda međunarodnog humanitarnog prava, kao i počinjenih povreda koje uključuju masakre, seksualna zlostavljanja, ubistva, vansudska pogubljenja i ekonomske zločine, kao što su eksploatacija prirodnih ili javnih resursa sa svrhom vođenja oružane borbe. Ako pogledate malo više, član 1, pročitaćete sljedeće: „Povrede ljudskih prava podrazumijevaju: 1) povrede međunarodnih standarda o ljudskim pravima; 2) povrede međunarodnog humanitarnog prava, uključujući, pored ostalog, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. To u osnovi znači da je liberijska komisija obavezna da istražuje svaki zločin, na cijeloj planeti, jer mora da istražuje sve povrede ljudskih prava, a povrede ljudskih prava su sve povrede međunarodnih standarda o ljudskim pravima. Treba da uspostave i istraže povrede međunarodnog humanitarnog prava, a to uključuje sve ratne zločine, i pored toga, treba da istražuju ekonomski kriminal, kao što je korupcija ili eksploatacija javnih resursa. Znači, toj komisiji nije data mogućnost da, poput one u Peru, usmjeri svoj mandat na određena pitanja koja smatraju mogućim, već im je naređeno da istražuju sve zločine predviđene zakonima o ljudskim pravima i međunarodnim humanitarnim pravom, i, takođe, korupciju. Tako oni imaju mandat da istražuju sve. I, dato im je dvije i po godine da to urade. Riječ je Liberiji, zemlji u kojoj je čitava srednja klasa emigrirala u SAD tokom rata, u kojoj nijedan univerzitet nije preživio rat. Ko će da sprovede taj mandat? Kao što vidite, to prvo pitanje, a tek smo kod prvog pitanja, predmet i nadležnost komisije za istinu – veoma je ključno pitanje. Da li

treba biti inkluzivan, ili ograničen? To zavisi od situacije, od toga za šta ćete dobiti podršku, i od toga čime ćete biti u stanju da se bavite u okviru svojih sopstvenih kapaciteta. U slučaju balkanskih država, očigledno, nivo lokalnih kapaciteta je superioran u odnosu na nivo u Liberiji poslije sukoba, ili Istočnog Timora poslije sukoba. Zato to pitanje za vas nije toliko kritično. Ali, moraćete da razmotrite druge elemente. To će, takođe, zavisiti od toga koje zločine društvo smatra važnim. Očigledno je da, ako napravite komisiju za istinu u Argentini, ljudi neće prihvatiti komisiju koja se ne bavi slučajevima nestanaka osoba. Takva komisija bi bila doživljena kao kaljanje pravde, i to sa veoma jasnim razlogom. Zato je to prvo pitanje možda kritično pitanje – pitanje predmeta i nadležnosti komisije. **Drugo kritično pitanje je vremenski period.** Kada se počinje s brojanjem, i kada se prestaje? U slučaju Perua, rat je počeo 1980. godine. Vojska se uključila u rat 1983. godine, jer je u početku to bila policijska operacija. Tako su veliki masakri počeli 1983. godine. 1992. godine, legalno i demokratski izabran predsjednik je izvršio državni udar, i počeo da vlada kao diktator. Kada treba početi sa brojanjem? 1980. godine? 1983. godine? Ili 1992. godine? Neki ljudi su zastupali stanovište da bi komisija za istinu trebalo da istražuje samo zločine počinjene poslije 1992. godine, jer je to bio period ilegalne vlade u Peruu, i da bi trebalo istraživati samo ono što se desilo pod diktaturom, a ne ono što se, navodno, dogodilo u periodu demokratije. Da se to i desilo, onda bi komisija za istinu, očigledno, bila samo anti-Fujimori komisija za istinu, jer bi se bavila samo zločinima počinjenim za vrijeme Fujimorijske diktature. Ako se počne od 1980. ili 1983. godine, onda će biti obuhvaćeni i zločini počinjeni od strane legalne, demokratske vlasti u Peruu. To je, naravno, naišlo na veliki otpor legalističkih i demokratskih partija koje su bile na vlasti u Peruu u tom periodu. Vidite, kad je Fujimori pao, svi su odjednom bili demokrate. Svi su voljeli demokratiju, i mrzjeli diktaturu. Sve partije, osim nekolicine lojalnih pristalica Fujimorija, bile su demokratske, uključujući partije koje su vladale Peruom pre Fujimorija, i partije koje su bile odgovorne za povrede počinjene pre Fujimorija. Zato bi stvaranje komisije koja bi uključivala sve zločine od 1980. godine smetalo tim partijama, i one bi bile kritične, ili bar nervozne, oko rada te komisije za istinu. Ali, srećom, imali smo taj luksuz da se nađemo u veoma specijalnoj situaciji, u kojoj nijedna strana nije mogla da nametne uslove tvorcima nacrtu komisije za istinu. Zato je Komisija za istinu, u svom mandatu, u članu 1, stvorena kao nadležna za razjašnjenje procesa, činjenica i odgovornosti za terorističko nasilje i povrede ljudskih prava, počinjene od maja 1980. godine do novembra 2000. godine. To je bio rezultat borbe, jer su postojale partije u demokratskoj koaliciji kojima se to nije dopadalo. Nijesmo morali da pregovaramo sa Fujimorijem, ili sa *Blistavom Stazom*, ali jesmo morali da pregovaramo interno, i to je bilo uspješno. Treće pitanje je koje aktere treba obuhvatiti istragom. Samo državne organe, ili poznate države aktere, korporacije, organizacije civilnog društva? Ko će biti obuhvaćen istragom komisije za istinu? To je, takođe, jedno kritično pitanje. Pročitajte, molim vas, prvi član dekreta o peruanskoj komisiji. „Komisija za istinu je stvorena sa nadležnostima za istraživanje procesa, činjenica i odgovornosti za terorističko nasilje i povrede ljudskih prava, počinjene od maja 1980. godine do novembra 2000. godine, bez obzira da li se one mogu pripisati terorističkim organizacijama ili državi. Tako su obuhvaćene obje vrste aktera. To se ne dešava automatski, i ne bi bilo moguće napraviti komisiju za istinu koja bi se bavila samo *Blistavom Stazom*. Zapravo, neki ljudi koji mrze peruansku komisiju za istinu, danas predlažu stvaranje komisije za istinu samo za

oružane snage, kako bi mogli da proglase svoju verziju istine, i kako bi mogli da govore samo o zločinima počinjenim od strane *Blistave Staze*. Očigledno je da oni reaguju iz situacije u kojoj su njihove namjere razotkrivene. Ali, a to je takođe očigledno, imali smo tu sreću da budemo u poziciji da možemo u mandat da uključimo sve vrste aktera. Međutim, nije svako uključivanje svih vrsta aktera nužno dobro. Sjetićete se onoga što sam vam rekao o čileanskom slučaju. Oni su uključili antipinochetovske gerile samo zato što im je bilo potrebno da stvore vještačku ravnotežu sa državom, i na kraju je bilo vrlo očigledno, kada je napravljen spisak svih zločina, da su anti-pinochetovske gerile odgovorne samo za sedam ili osam procenata počinjenih zločina. I, među tim zločinima, zapravo su neka ubistva bila u okviru oružanih sukoba, i zato nisu potpadala pod povrede međunarodnog humanitarnog prava. To je, dakle, bio slučaj u kom uključivanje svih aktera nije nužno bila najbolja stvar. Opet, pitanje koje se ovde postavlja, a svi, naravno, imate svoje mišljenje o tome, jeste - koja vrsta aktera treba da bude obuhvaćena istragom. I, na kraju, postoji još jedno pitanje koje je važno za vaš REKOM proces, a to je - **koje područje treba da bude obuhvaćeno istragom**. Da li ono treba da bude ograničeno samo na određene oblasti? Da li treba da imate fleksibilan pristup? Šta se događa u situacijama koje se nijesu odigrale na teritoriji bivše Jugoslavije, već u okolnim zemljama, ili su za njih bili odgovori spoljni akteri? Da li i to treba da bude obuhvaćeno istragama komisije? Zamislite Siera Leone. Nije moguće objasniti šta se tamo dogodilo, a ne govoriti o trgovini dijamantima, i odgovornosti međunarodnih korporacija u toj trgovini. Nije moguće govoriti o onome što se dogodilo u Siera Leoneu, a ne govoriti o kriminalnom režimu Čarlsa Tejlora u Liberiji. Isto tako, nije moguće ni govoriti o Liberiji, bez rasprave o Siera Leoneu. To je, dakle, još jedan kritični element. Opet, svaka od tih mogućnosti će imati prednosti i nedostatke. Pogledajmo sada mandate za trenutak. **Prvi, peruanski, uspostavljen je predsjedničkim dekretom. Drugi, liberijski mandat, je zakon.** Oba načina su prilično dobra, da budem savršeno iskren. Ali, procesi kojima se do njih stiže, potpuno su različiti. Obje mogućnosti će, opet, imati prednosti i mane. Pored te dvije mogućnosti, postoji i treća, i to je slučaj koji smo imali u Kanadi. U Kanadi se desilo to da je država željela kulturno da uništi starosjedilačko stanovništvo. Nijesu nužno željeli fizički da ih istrijebe, već su željeli da ih asimiliraju u dominantnu bjelačku kulturu. Nasilno su odvajali djecu od svojih roditelja, i slali su ih u rezidencijalne škole, u kojima bi živjeli veći dio godine, bez mogućnosti da vide svoje porodice. Tako bi bili lišavani svoje kulture, bili bi kažnjavani za upotrebu svog jezika, svojih tradicionalnih imena, ili tradicionalne odjeće i tradicija uopšteno. I, poslije određenog broja godina, bili bi, ponovo, poslani u društvo kao regularni kanadski građani, bez ikakvog starosjedilačkog identiteta. Oni koji su se bunili, bili su kažnjavani, mučeni, seksualno zlostavljani, neki od njih su bili čak i ubijeni, i to se u Kanadi događalo sve do osamdesetih godina. Međutim, desilo se to da su brojne žrtve, koje su sada u četrdesetim, pedesetim ili šezdesetim godinama svog života, počele da pokreću tužbe protiv države. U jednom trenutku, bilo je više od pet hiljada tužbi protiv države i konkretnih počinitelaca, protiv crkava i ministarstava koje su vodile te škole. Tako je kanadska država u jednom trenutku odlučila da se nagodi, jer nije bilo moguće izaći na kraj sa hiljadama tužbi. Zato su pokrenuli pregovore u vezi sa tim rezidencijalnim školama. Desilo se to da je, na kraju pregovora, postignut sporazum o poravnanju između starosjedilačkih organizacija, crkava i države. Na kraju tog procesa, država je prihvatila da isplati reparacije žrtvama u iznosu od dvije milijarde kanadskih dolara, i da uspostavi komisiju za istinu. To je, dakle, treći

način. Pored dekreta i zakona, treća mogućnost je sudska odluka. Čak i u okviru tih mogućnosti, postoje i brojne druge. Izvršna vlast nije uvijek ista. **U slučaju Perua, predsjednik je, na osnovu svojih ustavnih ovlaštenja, stvorio komisiju. U slučaju Istočnog Timora, UN su svojim autoritetom stvorile komisiju. Kako treba birati među tim mogućnostima?** To zavisi od onoga što je dostupno. Opet, to je pitanje u kom taktika treba da bude veoma kreativna, i, ponekad, veoma fleksibilna. Štaviše, u slučaju kao što je REKOM, treba da izađete na kraj, ne samo sa vlastima jedne zemlje, već sa brojnim vladama. U slučaju Perua, po padu Fujimorija sa vlasti, odmah su nastale dvije inicijative za stvaranje komisije za istinu. Prva je bila inicijativa članova organizacija za ljudska prava, a druga je bila inicijativa progresivnih, demokratskih parlamentaraca. Parlamentarci su otišli u skupštinu sa predlogom zakona o komisiji za istinu. Organizacije za ljudska prava su odlučile da ne odu u parlament. Zašto? Zato što je preko 50 odsto članova parlamenta bilo u Fujimorijevoj partiji. Neki od njih su otkrili da su veoma demokratski, prebjegli su iz Fujimorijeve partije i dali podršku opoziciji, i to je razlog zašto opozicija kontroliše parlament danas. Organizacije za ljudska prava su smatrale da je previše rizično iznijeti prijedlog za stvaranje komisije za istinu pred parlament. Zato su ubijedili predsjednika republike da stvori grupu za istraživanje u okviru ministarstava, i ta grupa je dala nacrt dekreta. Zatim su ubijedili predsjednika da proglasi taj dekret, prije nego što je uopšte bilo moguće donijeti bilo kakav zakon. Tako je komisija stvorena. Šta je prednost takvog, bržeg procesa? Prednost je ta da je, u tom slučaju, postojao predsjednik i kabinet, tj. izvršna vlast koja nas je podržavala. Nijesmo željeli da rizikujemo u parlamentu. Nijesmo željeli mogućnost da se nađemo u situaciji poput one u Indoneziji – sedam godina rasprave i trgovine u parlamentu. Željeli smo drugačiju alternativu. To nije uvijek bolja alternativa. U našem slučaju, mislili smo da jeste bolja. Možete imati različitu situaciju, situaciju u kojoj je izvršna vlast grozna, i zato ne želite da se obratite njoj. Štaviše, ako želite neki stepen konzistentnosti u odlukama sedam različitih dijelova bivše Jugoslavije, i ako želite da se obratite organima sedam različitih nacionalnih entiteta, onda ćete, možda, morati da se bavite pitanjima konzistentnosti. Koji god put da odaberete za svaku od tih sedam nacionalnosti, suština je pronalaženje najboljeg, ili možda najbržeg i najbezbjednijeg puta za stvaranje konzistentnog mandata i institucija u svih tih sedam različitih entiteta, ili bar u onim entitetima koji su spremni to da urade. Legislativni put nije nužno loš. Ja samo kažem da je generalno spor. Međutim, ima i više prednosti, jer, tipično, dekreti izvršne vlasti, prema većini ustava širom svijeta, ne mogu da uspostave tijela sa sudskim ili kvazi-sudskim ovlaštenjima. Naša komisija za istinu je stvorena veoma brzo, ali nije imala određena ovlaštenja. Nije mogla da izdaje obavezujuće pozive pojedincima da se pojave pred komisijom. Nije mogla da naloži da se dokumenti predoče komisiji. Nije imala kapacitet da sama pruža zaštitu žrtvama. Komisija, kao što vidite u članu 6, imala je sljedeća ovlaštenja - pogledajte stavku B, na primjer, član šest, stavku B - „...da zahtijeva saradnju od organa vlasti i javnih službenika, kako bi imala pristup dokumentima ili drugim informacijama u posjedu države.” Nijesmo imali ovlaštenje da odemo u neko ministarstvo i zaista dobavimo podatke. Jedino ovlaštenje koje smo imali je bilo da zahtijevamo informacije. Zašto? Zato što predsjednik republike, na osnovu ustavnog poretka Perua, ne može da stvori instituciju koja nije sud, a koja bi imala to ovlaštenje. Da smo otišli u parlament, možda bismo dobili to ovlaštenje. Ali, odlučili smo da je bolje da se snalazimo bez tog ovlaštenja i da ne rizikujemo centralni mandat

komisije. To je bila naša odluka, i rezultati nijesu bili jasni u trenutku kada smo donijeli tu odluku. To je pitanje strateške procjene, i tu ne postoje pravila. Nema pravila koje primorava sve komisije da budu uspostavljane dekretom, niti postoji pravilo da moraju biti uspostavljene zakonom. Ali, postoje alternative. Liberijska komisija - ako pogledate ovlašćenja te komisije, u članu 8. liberijskog zakona, pod naslovom „ostala ovlašćenja”, sekcija 27, stavka B – mogla je da predloži bar tri pravnika, od kojih bi šef države, uz savjetovanje i odobrenje nacionalnog zakonodavstva, izabrao i postavio specijalnog magistrata komisije, u rangu okružnog sudije. Komisija za istinu u Liberiji ima svog magistrata, svog sudiju, koji izdaje naloge i obavezujuće pozive, i koji kažnjava ljude koji ne saraduju sa komisijom. To je jedno veoma važno ovlašćenje. Mi ga nijesmo imali. Liberija ga je imala, jer je krajnji rezultat njihovog mandata bio zakon, i parlament Liberije ima takva ovlašćenja. Predsjednik ih nema. Zato je proces bio sporiji, i ja imam puno kritika na račun tog mandata, i rezultat je mogao da bude mnogo bolji. Opet, to je jedno veoma važno pitanje. Kao što ste čuli, govorio sam vam o bar četiri polja o kojima treba raspravljati kada je riječ o mandatu, o tri polja u vezi s opcijama za uspostavljanje komisije, a sada ću govoriti o sastavu komisije. **Na kraju, komisija će biti uspješna ili ne, u zavisnosti od ljudi koji je sačinjavaju.** Vidite, Kanada je zemlja koja ima ogromne lokalne kapacitete, ogromne resurse za bavljenje tim pitanjima, i političku spremnost da to uradi. Stvorili su Komisiju za istinu, postavili su tri člana komisije, i mjesec dana pošto su postavljeni, došli su u sukob među sobom, koji je bio takav da je predsjednik Komisije podnio ostavku. Zatim su i preostala dva člana takođe podnijela ostavke. Kao posljedica toga, oko godinu dana nijesu imali nikakvu komisiju, i sada ponovo razmatraju imenovanje članova komisije. Tako možete imati predivan mandat, ali nijeste izabrali dobre članove komisije. U osnovi, postoje dvije opcije u vezi sa tim kako se članovi komisije biraju. Ne želim previše da zalazim u detalje jer su to tehnička pitanja, ali želim bar da vam kažem šta su glavne opcije. O ovome bi moglo da se raspravlja čitav dan. Prva opcija je izbor članova komisije na nereprezentativni način. To znači da se oni biraju na osnovu ličnog prestiža, zasluga ili stručnosti. Izaberete, recimo, pet ili sedam članova komisije – ne postoji pravilo o broju – i izabrali ste ih zato što su najbolji u tome što rade. Zato što su najinspirativniji, najharizmatičniji, najlegitimniji, ili imaju najviše stručnosti. Ne interesuje vas da li su tih pet članova svi muškarci, ili su svi Hutui, ili su svi katolici. Birate ih zato što su najbolji. To je jedna mogućnost. Većina komisija za istinu prije Južne Afrike su funkcionisale na taj način. Pravile su izbor na osnovu zasluga, i zato su, tipično, komisije za istinu toliko vezane za ime predsjednika komisije. Tako govorimo o Sabato izvještaju, u Argentini, zbog Ernesta Sabato-a, koji je predsjedavao komisijom u Argentini. U Čileu govorimo o Rettigovom izvještaju, zbog pravnika koji je vodio komisiju u Čileu. Mogao bih da nastavim sa primjerima. To je, dakle, jedna mogućnost, da se usmjerite na harizmu i lične karakteristike tih pojedinaca. Očigledno, u situaciji i regionu u kom, kao što je neko od vas ranije rekao, istina ima različite verzije u zavisnosti od mjesta u kom se nalazite, to ne djeluje kao najbolja opcija. To mogu da kažem od samog početka. Druga opcija je reprezentativna komisija. Ali, postavlja se pitanje na osnovu čega se uspostavlja reprezentacija, jer je reprezentacija jedno veoma komplikovano pitanje. Možemo da pogledamo koliko smo mi, ovdje, za ovim stolom, reprezentativni. Dakle, da li su sve republike ovdje zastupljene? Da li su muškarci i žene zastupljeni u istom broju? Da li su sve religiozne i vjerske grupe zastupljene podjednako? Da li su jezičke grupe zastupljene na jednak način? Ta pitanja

su veoma kritična, i vrsta reprezentacije sa kojom imate posla će zavistiti od prirode sukoba koji ste imali. U Čileu, komisija za istinu je imala sedam članova. Troje su bili strastvene pristalice Pinocheta. Troje su bili tvrdokorne demokrate. I, jedna osoba se nikada uopšte nije bavila politikom. Ravnoteža je bila politička, kao i pitanje reprezentacije. Ako ikada bude postojala komisija za istinu u SAD, ona će vjerovatno biti dvopartijska. Kada god su stvarali istražne komisije, pitanje je bilo da li u njima ima dovoljno demokrata i republikanaca. Ako se ikada napravi komisija u Murundiju, bilo bi samoubilački napraviti komisiju samo od Hutua, ili samo od Tutsija. Neophodno je napraviti ravnotežu. Tako je, onda, druga mogućnost - reprezentativna komisija. Ali, ako napravite reprezentativnu komisiju, pitanje je kako odabirate kriterijume, i kako, zapravo, imenujete članove komisije. Reprezentacija je poželjna, ali, naravno, pošto je povezana sa demokratskim procesima i principima, ljudi mogu željeti da imaju i demokratski proces nominacije članova komisije. Dakle, da li treba da birate članove komisije na isti način na koji birate predsjednika republike? Ne izgleda tako. U tome ima previše rizika. Postoje komisije čiji su članovi direktno izabrani od strane predsjednika republike. Takva je bila peruanska komisija. Postoje i komisije u kojima su članovi bili izabrani kroz proces konsultacija. Konsultacija sa kim? Sa civilnim društvom, parlamentom i različitim institucijama. Jedna interesanta stvar, i jedna veoma pozitivna stvar, jeste to da je Južna Afrika napravila svoju komisiju za istinu tako što je otvorila proces selekcije za sve. Svako je mogao da predlaže kandidate. Napravili su izbor, i postojao je izborni komitet. Taj izborni komitet bi smanjio listu na određeni broj dobrih, jakih kandidata, i onda bi svaki od tih kandidata došao na saslušanje povodom nominacija, ispred predstavnika svih dijelova društva, i odgovarao na pitanja, uz živi prenos u cijeloj zemlji. Zašto želite da budete član komisije? Šta možete da ponudite na toj poziciji? Šta je vaša priča iz prošlosti? Šta ste radili? Da li ste bili član neke političke partije? Da li ste podržavali ljudska prava u prošlosti? Taj element je pomogao predsjedniku Južne Afrike da nominuje članove komisije. Na tom putu se nalazio proces pažljivog odmjeravanja. Tako, vidite, postoje različite opcije. Očigledno, reprezentativna opcija je, možda, veoma primjerena, u zavisnosti od vrste konflikta koji ste imali, ali je, možda, takođe i jedna veoma teška opcija. Kako bi se ona ostvarila, i kako bi se ograničile te poteškoće, neophodno je da stvorite jedan specifičan proces. Taj proces može da uključuje i proces pažljivog pregleda. Prednost je veoma jasna. Društvo će biti uključeno u stvaranje komisije. Nedostatak je takođe veoma jasan. To može trajati beskonačno dugo. Tako će specifične karakteristike morati da budu veoma pažljivo odabrane, bar prilikom uspostavljanja principa na osnovu kojih će komisija biti stvorena.

Ovlašćenja komisije

Prvo je ovlašćenje da se zahtijeva i obezbijedi saradnja državnih organa. To je, očigledno, veoma važno ovlašćenje. Da li komisija treba da ima ovlašćenje da skine povjerljivost sa nekog dokumenta, na osnovu svoje sopstvene inicijative i ovlašćenja? To zvuči kao jedno veoma važno ovlašćenje, i nadam se da ćete moći da ga dobijete. Takođe se nadam da ćete moći i da ga primijenite. Moguće je imati sva moguća ovlašćenja na jednom parčetu papira, a nemati stvarnu moć da ih ostvarite. Opet, liberijska komisija ima sva ta ovlašćenja, i tog posebnog magistrata, ali problem je to da u Liberiji nije moguće primorati i obezbijediti sprovođenje zakona, jer, jednostavno, vladavina prava u toj zemlji nije u punoj mjeri razvijena. U Peruu, mogli smo da imamo

to ovlaštenje - ovlaštenje da se nekome naredi da se pojavi pred komisijom. Ko će da ode do kasarne, zakuca na vrata, i kaže: „Generale Gonzalez, poziva vas komisija za istinu, molim vas da se pojavite.” Ko će to da uradi? Policija? Ne. Oni su na smrt preplašeni od vojske. Vojska sigurno to neće uraditi. Koji sudija će da stavi svoj potpis, u Peru, na nalog za privođenje generala Gonzaleza pred komisiju za istinu? Ne postoji nijedan takav sudija. Čak i da smo imali to ovlaštenje, na kraju bismo ispali budale, jer se niko ne bi odazvao. Upravo to se dogodilo u Liberiji. Imali su magistrata, i on bi primorao neku osobu da se pojavi. Ta osoba bi došla pred komisiju, i iskoristila je kao platformu za ono što takve osobe rade najbolje, a to je da opravdaju sebe. Moć da se neko primora da se pojavi pred komisijom nije isto što i moć da se ta osoba natjera da kaže istinu. To je samo ovlaštenje da se neka osoba primora da dođe. U redu, primorao sam ovu osobu da dođe. Da li sada mogu da ga primoram da kaže istinu? Da li mogu da ga primoram da se pokaje? Da li mogu da ga primoram da zatraži oprostaj? Očigledno, ne. To je, dakle, ovlaštenje koje djeluje veoma interesantno, ali, opet, ostaje otvoreno pitanje da li vam je zaista od koristi sve ono što ste poželjeli, gdje će to biti primjenjivo, i gdje bi to bilo mudro. Ne mogu vam unaprijed reći šta je najbolje rješenje za vas, ili za vaše različite situacije, jer postoje razne situacije. Mogu, možda, da nagađam da vam to ovlaštenje može biti potrebno više za dokumenta nego za ljude. Ako dovedete počinioaca, ili nekoga drugog, da sjedne sa vama, ne možete primorati tu osobu da zaista ispriča istinu. Ali, ako uputite obavezujući nalog da vam se dostavi neki dokument, taj dokument neće moći da laže. Dokument će uvijek biti dokument. Sada, to je vjerovatno, ali vam ne mogu reći da će tačno to i da se dogodi, jer, ponekad - a to se događa često u Latinskoj Americi i sa tim imam dosta iskustva – dešava se da se obratite vlastima i kažete: „Želim spisak osoba koje je vojska uhapsila 1986. godine, u provinciji Ajakučo, u Peru.” Odgovor je: „Naravno da ćemo vam pomoći. Ali, znate šta? Nemamo te podatke. Oni su veoma stari, i mi ih uništavamo “s vremena na vrijeme.” Ili će reći: „Naravno, naravno, evo spiska. Na njemu su tri imena.” Ili, opet, mogu reći: „Možemo da vam damo spisak, ali su neki njegovi djelovi povjerljivi.” Tako vam daju nekoliko imena, a zatamne ostala.

Ovlaštenja da se zahtijeva i obezbijedi saradnja od državnih organa, primora neko da svjedoči ili dostavi dokumenta – jesu važna ovlaštenja, ali pitanje je da li ta ovlaštenja mogu biti efikasno ostvarena, ili ne. Treće, **odobranje imuniteta u zamjenu za informacije.** Prije mjesec dana, u SAD, senator Patrick Leahy iz Vermonta, predsjedavajući sudskog komiteta senata, inače jedan od najuticajnijih senatora u zemlji, pozvao je na uspostavljanje komisije za istinu koja bi se bavila zločinima koje je počinila Bushova administracija. Zalagao se i za to da ta komisija odobri imunitet onim činovnicima koji su spremni da iznesu ono što znaju. Da li je to pozitivno? To je opcija, ali ne možemo znati unaprijed tačno šta će se dogoditi ako se ona i primijeni. Trenutno, neke organizacije, a prije svega ICTJ, protive se tom ovlaštenju. Ali, to jeste mogućnost. Pitanje je, u slučaju da postoje informacije koje samo počinioци mogu da otkriju, recimo informacije o lokaciji nestalih, da li treba koristiti imunitet kako bi se oni naveli da progovore? Možda vam imunitet neće biti potreban. Možda će vam biti potrebno nešto drugo. U slučaju Perua, očigledno, nijesmo imali imunitet. Ono što jesmo imali, bila je diplomatija. Čim bismo počeli da istražujemo neki zločin, uzeli bismo telefon i pozvali relevantnog generala, i rekli bismo mu: „Generale, komisija istražuje masakr u Akomarku, gdje je ubijeno 69 osoba, u području za koje ste vi bili odgovorni te godine. Želimo da čujemo vašu verziju.” Ako bi general bio inteligentan, on bi došao pred

komisiju, jer ne bi želio da rizikuje da se njegovo ime pomene u izvještaju komisije. Dakle, nijesmo imali ovlašćenje, ali jesmo imali mehanizam. Posljednja stvar, jeste snaga publiciteta. Ona nije očigledna, niti će sve komisije automatski biti javne. Postoji dosta primjera toga kako je moguće napraviti velike greške. Komisija za istinu u Istočnom Timoru je originalno bila ovlašćena da objavi svoj izvještaj čitavoj naciji. Pošto im je za to bilo potrebno dosta vremena, morali su da se vrate pred parlament i zatraže da im se produži rok. Parlament im je odobrio ekstenziju, ali je takođe promijenio i zakon. Tako su morali da predaju izvještaj direktno predsjedniku republike. Kada je Komisija za istinu u Istočnom Timoru završila svoj rad, predali su konačni izvještaj predsjedniku, i nijesu mogli da ga predoče javnosti. To znači da je krajnji izvještaj završio u rukama predsjednika, koji je više želio da održi dobre odnose sa Indonezijom, nego da sluša glasove žrtava. Predsjednik Gusmao, inače bivši heroj borbe za nezavisnost u Timoru, odlučio je da se ne slaže sa izvještajem, i nije ga objavio šest mjeseci, sve dok nije bio primoran na to. Kada ga je objavio, odlučio je da ode u Ujedinjene nacije i privatno uruči izvještaj Savjetu bezbjednosti, i da tom prilikom kaže kako se ne slaže s izvještajem. Kada je otišao pred parlament u Timoru i predao izvještaj, opet je rekao da se sa njim ne slaže. To se dogodilo zato što Komisija za istinu nije imala ovlašćenje da objavi izvještaj direktno. Kada smo mi objavili svoj izvještaj, dali smo ga predsjedniku republike, u podne, 28. avgusta 2003. godine, i u tačno to vrijeme, izvještaj je postao dostupan na našoj web stranici, i bio je poslat svim novinskim agencijama u Peruu. Dali smo ga predsjedniku, glavnom sudiji Vrhovnog suda, i dali smo ga parlamentu. Istog dana, bio je dostupan na našem web sajtu. Vidite, to jesu sitna pitanja, bar se tako čini, ali, kako mi to kažemo u Peruu, đavo se krije u detaljima. Sve to su opcije koje su dostupne. Ne želim da vam dam definitivnu preporuku, jer vjerujem da ona varira od mjesta do mjesta, i zavisi od realistične procjene o tome kakva je početna pozicija i strateška situacija.

Primer REKOM

Ako govorimo o vašem regionu, postoje brojne stvari koje ga čine potpuno drugačijim od slučajeva koje sam upravo opisao, tj. od latinsko-američkih slučajeva, Čilea, Perua i Kolumbije. Prvo, niste imali samo jednog aktera, već mnoštvo njih. Drugo, svi oni nisu bili protiv-državni ili anti-državni akteri. Zapravo, situacija je takva da je svako područje na kraju stvorilo svoju sopstvenu državu. Svaka od tih država je na kraju imala svoje oružane snage. Tako imate brojne državne snage, i pred njih, brojne para-vojne, ilegalne snage. Zato se bavite brojnim različitim slučajevima. Treće, postoji komplikovano pitanje u vezi sa tim da je krajnji ishod tih sukoba situacija u kojoj ljudi više ne žive na istim mjestima i pod istom vlašću, već u više različitih država. Sve to ideju o klasičnoj komisiji, koja bi radila u jednoj zemlji i bavila se jednim pitanjem, čini veoma teškom za ostvarivanje. Zato je REKOM jedina smisljena ideja, kako bi se stiglo do opšteg i sveobuhvatnog pogleda na to pitanje. Komplikacija u vezi sa tim je, naravno, kao što i sami znate, kako osigurati da: a) ne odete u jedan ekstrem, jednostranu viziju koja bi reflektovala pogled samo jedne grupe i b) ne odete u drugi ekstrem, u situaciju u kojoj primoravate komisiju da uključi određene stvari samo zato što želite da uspostavite nekakvu ravnotežu. Mora postojati način da mandat komisije bude dovoljno fleksibilan, kako biste se bavili samim zločinima, a ne raznim grupama. Za žrtve, važna stvar ovdje zapravo nije pitanje ko je držao pušku kojom su ubijeni njihovi rođaci, već činjenica da su oni ubijeni, bez obzira odakle je došao ispaljeni metak, iz kakve puške, i od strane kog

pojedince. Ako je fokus komisije na sudbini žrtava, i na činjenici da su njihova prava povrijeđena, onda iz toga slijedi da vas neće interesovati da prikrivate postupke određenih grupa. Zato bih rekao da ravnoteža jeste važna, ali pod uslovom da nije vještačka ili politički motivisana. Ravnoteža je potrebna u tom smislu da se osigura da nećete izgubiti fokus na povredama ljudskih prava i na situaciju u kojoj se žrtve nalaze.

Sve komisije nijesu imale mandat da objašnjavaju uzroke konflikta. Većina komisija jeste imala taj mandat, i mislim da to dobro, iz dva razloga. Prvi razlog je taj da, ako želite da date određenu preporuku, uz određenu vjerovatnoću ostvarivanja neponavljanja zločina, onda će biti potrebno da shvatite zašto su se ti zločini dogodili. Veoma je teško dati preporuke, ako znate samo činjenice, ali ne i razloge iza tih činjenica. Zato mislim da je ta vrsta kvalitativne analiza posebno važna ako želite da vaša institucija, bar dijelom, doprinese da se zločini ne bi ponavljali. Znači, postoji razlog za to. **Drugi razlog zašto, u načelu, razmišljam o uključivanju analize uzroka jeste taj da bi ljudi možda trebalo da saznaju o tome.** To nije pitanje koje će biti obrađeno u udžbeniku, ili priručniku ICTJ – već je to osnovno etičko pitanje – zašto želite to da uradite? Zašto vam je to potrebno? Zašto želite da se o tome govori? Postoje brojni motivi za to. Oni su uglavnom etički. Želite to zato što ne želite još jedan rat. Želite to zato što biste htjeli da ta društva mogu da žive zajedno, na istom mjestu. Možete to željeti i iz brojnih drugih razloga. Da li ljudi treba da znaju zašto se to dogodilo? Stvar je u sljedećem – ako predstavite činjenice, a ne i „zašto”, onda svako može da nastavi da tumači tu stvar na koji god način želi. Komisija za istinu u Čileu je uradila fantastičan posao. To je primjer koji želim da vam dam. Oni su demonstrirali da je bilo 2.500 slučajeva nestanaka, ali nijesu bili u stanju da objasne zašto. Nijesu imali taj mandat. Bilo je potrebno da Pinochetove pristalice, naravno, priznaju da su se ti nestanci dogodili. Ali, one i dalje mogu da kažu da su ti nestanci bili potrebni. I dalje mogu da kažu da su bili neophodni. I dalje mogu da kažu: „Znate šta? Morali smo da budemo bezbjedni od komunističke prijetnje, i zato smo morali da platimo tu društvenu cijenu.” Zapravo, to zvuči apsurdno, ali desno krilo u Čileu tvrdi upravo to. Sreo sam desničarske profesore, Pinochetove pristalice, koji i dan danas kažu: „Da, vojska je u Čileu ubila oko 2.500 disidenata pod Pinochetovom diktaturom. To je, zapravo, bilo veoma efikasno, jer nisu ubili 150.000 ljudi kao u Gvatemali, ili 500.000 ljudi, kao u Indoneziji.” Ako odete u Brazil, gdje je bilo samo 400 nestanaka, ili u Urugvaj, sa samo 100 nestanaka, ljudi će vam reći istu stvar. Ako komisija za istinu u tim zemljama samo napravi spisak činjenica, ljudi će reći: „Znate šta? Da, to se dogodilo. To je veoma tužna stvar. Ali, nije ih bilo toliko mnogo.” Ili će reći: „Da, to se dogodilo, ali ljudi koji su nestali zapravo su bili teroristi. Postojao je razlog zašto se to dogodilo.” Znači, to je još jedan razlog zašto je važno napravi kvalitativno tumačenje, kako biste ne samo uskratili mogućnosti ljudima da kažu da se te stvari nijesu dogodile, već i da, takođe, upostavite ograničenja mogućnosti da se ti zločini objašnjavaju na način koji opravdava njihove uzroke. Vidite, počinioci mogu da urade dvije stvari. Prvo, mogu sve da poriču - „Ne, to se nikada nije dogodilo.” Ali, kada su jednom suočeni sa činjenicama, mogu da pokušaju da ih objasne. Oni će reći: „Znate, to je bilo neophodno iz državnih razloga. To je bilo neophodno za oslobođenje naše nacije.” Zato mislim da je objašnjenje, ili bar stručna rasprava o uzrocima i kontekstu, u načelu jedan važan dio rada komisije za istinu. Može se desiti da to ne bude moguće. Ne tvrdim da će to nužno biti jedina moguća opcija. Možda će razni

kompromisi i procesi na kraju dovesti do komisije koja je ograničena samo na utvrđivanje činjenica. Ako se to desi, ako komisija na kraju samo uspostavi činjenice, nadam se da će to biti urađeno na ispravan i profesionalan način, kako te činjenice niko ne bi mogao da poriče. Ali, jedina stvar koju tvrdim je da bi, iz ta dva razloga, u načelu bilo pozitivno pokušati da se uspostave uzroci činjenica.

Istraživanje koje sprovodi komisija za istinu

Sadržaj istraživanja će zavisi od funkcija koja su mandatom data komisiji za istinu. Komisija za istinu u Peru je imala mandat da „razjasni proces, činjenice i odgovornost za ... nasilje”. Znači, samo u toj prvoj rečenici, sadržan je mandat da se utvrdi šta se dogodilo, tj. činjenice, ali takođe je sadržan i mandat za utvrđivanje istorijskog redosljeda, tj. proces, i pored toga, od komisije se traži da doprinese razjašnjenju odgovornosti. Znači, samo u toj rečenici, u najmanju ruku imamo rad statističara, pravnika i istoričara. U samo jednoj rečenici. Isto ćete naći i u liberijskom mandatu, ali sa mnogo više riječi i preciznosti. Član 1. „Rasvjetljavanje činjenica, procesa i odgovornosti za terorističko nasilje i povrede ljudskih prava.” To podrazumijeva povrede koje su počinile obje strane u sukobu. Zatim, „... počinjene od 1980. godine do novembra 2000. godine”, što znači da su već postavljena dva ograničenja – gdje početi, i gdje se zaustaviti, „... bez obzira da li su pripisive terorističkim organizacijama ili državnim organima.” Samo u tom članu već je sadržan mandat komisije, i sve što ona treba da uradi. Šta treba da uradi? Treba da utvrdi „šta se dogodilo”, „zašto se to dogodilo”, „ko je to uradio”, i „šta raditi sada”. To je mandat peruanske komisije, i sadržan je u prvom članu. „Komisija za istinu je stvorena sa nadležnostima za rasvjetljavanje procesa, činjenica i odgovornosti terorističkog nasilja i povreda ljudskih prava, počinjenih od maja 1980. godine do novembra 2000. godine, bez obzira da li su pripisive terorističkim organizacijama ili državnim organima, kao i nadležnostima za predlaganje inicijativa usmjerenih ka afirmaciji mira i harmonije među Peruancima. Komisija za istinu će se baviti nacionalnim pomirenjem, vladavinom prava i jačanjem demokratskog ustavnog režima.” To je mandat, u samo jednom članu. Zatim, iz tog mandata treba izvući osnovna pitanja. Mislim da su to sljedeća četiri pitanja. Šta se dogodilo? Ko je to uradio? Zašto se to dogodilo? Šta raditi sada? Kako se sprovodi istraga na osnovu tih pet redova? Neophodno je izvršiti podjelu rada, procesuirati i dobiti svjedočenja i informacije raznih vrsta, i, na kraju, napraviti izvještaj. Sve to treba uraditi za godinu i po dana, dvije ili možda dvije i po godine, jer postoji konkretan mandat sa određenim rokom za njegovo sprovođenje. Pređimo sada na prva dva pitanja.

Šta se dogodilo, i zašto?

To su dva pitanja u vezi sa kojima postoje brojni vrlo konkretni problemi. „Šta se dogodilo” – upućuje na opis događaja, ili čak na katalog događaja. Nećete samo napraviti spisak svih zločina koji su obuhvaćeni istragom, već ćete ih i klasifikovati. Daćete prijedloge za konkretnu klasifikaciju, i moraćete da odlučite koje kriterijume ćete koristiti da biste napravili tu klasifikaciju. **Komisije tipično klasifikuju činjenice o kojima imaju podatke u kategorije zločina. Tako imate poglavlje o nestancima, poglavlje o pogubljenjima, poglavlje o seksualnom nasilju, i tako dalje.** Da biste to uradili, generalno vam je potrebna određena mjera pravne analize, jer je veoma teško utvrditi i klasifikovati određene zločine bez pravne analize. Postoje zločini koji

obuhvataju brojna djela. Možete imati nezakonito zatvaranje koje se završilo nestankom većeg broja ljudi. Samo tu je sadržano više krivičnih djela. Imamo nezakonito zatvaranje, pogubljenje, skrivanje tijela i uskraćivanje informacija. Sve to će zahtijevati ekstenzivnu pravnu analizu. Taj dio rada komisije, činjenični nalazi, sasvim sigurno će zahtijevati pravnu analizu i podršku pravnika. Postoji još jedan razlog zašto će vam biti potrebna ta vrsta pomoći – zato što će biti neophodno ubijediti komisiju da se nešto dogodilo, kako bi to bilo sadržano u njenom konačnom izvještaju. To znači da će komisija morati da stekne određeni stepen ubjeđenja. Ona će morati da bude uvjerena da se nešto dogodilo, kako bi to uključila u svoj izvještaj. Komisija neće automatski prihvatiti da se nešto dogodilo, samo zato što je neka osoba to izjavila. **Biće neophodno da se uspostavi određeni standard za izvođenje dokaza. Taj standard ne može biti isti standard dokazivanja koji se koristi pred sudovima.** Standardi izvođenja dokaza pred sudom su veoma zahtjevni i precizni, jer se oni bave pojedinačnim kažnjavanjem neke osobe. Komisija za istinu se time ne bavi, tako da joj generalno nije potrebno da postavi taj standard dokazivanja. Ona će morati da stvori svoje sopstvene standarde. To može biti skupljanje svjedočenja koja se među sobom potvrđuju, računica o vjerovatnoći da se nešto dogodilo, ili, recimo, činjenica da se svjedočenje uklapa u dobro utvrđeni obrazac. Postoje brojne mogućnosti. Ali, činjenica je da ćete morati da uspostavite standard. To je prvo pitanje. Utvrđujete šta se desilo. Za to će vam, najvjerovatnije, biti potrebna koordinacija bar dvije discipline – sa jedne strane pravo, i ljudi koji vrše analizu o vrsti zločina koji je počinjen, i sa druge, kapacitet za obradu velikih količina informacija, kako biste grupisali informacije, koje će onda pravници biti u stanju da analiziraju. Drugo pitanje – **zašto se to dogodilo? To će biti jedna vrsta analize koja nije pravna. Moraćete da, u osnovi, utvrdite motivacije raznih grupa i aktera u konfliktu. Da biste to uradili, napravite političku rekonstrukciju sukoba ili diktature, u zavisnosti od toga šta budete željeli da rekonstruirate. Da li su počinjeni zločini posljedica strategije, ili su bili nasumični? Ako su bili posljedica strategije, čemu je ta strategija težila? Zašto su ti akteri, ti organi, vjerovali da će ostvariti svoje ciljeve vršenjem tih zločina?** To je pitanje, i ono očigledno zahtijeva, opet, određeno učešće pravnika, ali, u osnovi, to je pristup zasnovan na društvenim naukama. Štaviše, možda ćete se, takođe, zapitati šta se dogodilo u konkretnom iskustvu i životu pojedinaca zahvaćenih tim povredama? Kako su oni reagovali na te povrede? Da li su bili pasivni, ili aktivni, da li su se i oni naoružali? Da li su pružili otpor, ili su pobjegli? Da biste to uradili, mislim da će vam takođe biti potreban pristup zasnovan na društvenim naukama, i pristup koji će u osnovi biti kvalitativan. Neće biti kvantitativan. Tu se vidi da će komisija morati da uključuje brojne ljude iz raznih disciplina - društvenjake, pravnike i psihologe. Pitanje je kako sve to artikulirati. U načelu bi bilo idealno uspostaviti neku vrstu centralnog istražnog tijela u okviru komisije, sa pojedincima koji bi bili u stanju da kombinuju multidisciplinarni pristup. Ako nemate neki uopšteni pogled na mandat i istragu, vjerovatnoća je da ćete na kraju imati puno različitih opisa jednog istog događaja. To nosi ogroman rizik da, kada predstavite dokument koji ima više verzija, on bude viđen kao nedovoljno objektivna. Ako samo prilijepite sve stvari zajedno, bez interne konzistentnosti, postoji opasnost da će to uticati na kvalitet konačnog materijala. Ova pitanja, „šta” i „zašto”, sadrže jedno veoma važno pitanje o podjeli rada među disciplinama u okviru institucije koja će sprovesti istragu. Naša komisija, iako to ne važi za sve komisije, imala je mandat da utvrdi odgovornost i doprinese radu sudova i sudskom gonjenju. Istovremeno, a to je

očigledno, mi nismo bili sud ili tužilaštvo. Zato smo morali da napravimo diferencijaciju različitih nivoa odgovornosti. Komisija je govorila o krivičnoj odgovornosti, i odlučila je da ne može sama da utvrđuje krivičnu odgovornost, jer komisija nije sud, ali da može da ukaže na pretpostavljenu odgovornost. To znači da bi komisija navela imena ljudi umiješanih u povrede, i predala bi ta imena tužilaštvu, kako bi tužioci utvrdili krivičnu odgovornost različitih pojedinaca. Drugo, komisija se, takođe, bavila političkom odgovornošću, odnosno, pitanjem koje institucije vlasti su prekršile svoj mandat ne pružajući zaštitu ljudima ili stavljajući se u službu ciljeva nekih političkih organizacija. I, na kraju, komisija se bavila moralnom odgovornošću institucija koje nijesu imale nikakvu zvaničnu ulogu u okviru države, ali su prekršile osnovne obaveze ljudske solidarnosti i odgovornosti, i koje su dozvolile da se dogode zločini, a da pri tome ništa nisu uradile. Komisija se svime time bavila, ali utvrđivanje odgovornosti, kao što možete da vidite, bilo je, sa jedne strane, pravna odluka, dok je sa druge strane bila politička i etička odluka same komisije, zasnovana na analizi nalaza i interpretacije. Bilo je moguće reći da su političke partije u Peruu izdale demokratiju samo kroz utvrđivanje broja zločina počinjenih pod vlašću demokratskih partija i demokratski izabranih predsjednika, i bilo je moguće utvrditi da su oni bili moralno i politički odgovorni, samo kroz opis i tumačenje njihovih motivacija, pri čemu je postalo očigledno da političarima u Peruu uopšte nije bilo stalo do toga što se događalo starosjedilačkom stanovništvu Perua pod represijom *Blistave Staze*. Samo, pošto ste uradili te dvije stvari, možete doći do nalaza o političkoj i moralnoj odgovornosti. Zato je utvrđivanje odgovornosti nešto što dolazi pošto ste sproveli ostale vrste interpretativnog rada. I, na kraju, naravno, naša komisija za istinu, kao i većina drugih komisija, imala je mandat da da preporuke za političke odluke. Te preporuke će, očigledno, takođe biti rezultat prethodno urađene analize o tome šta se dogodilo, i zašto. Njihove preporuke, u osnovi, potpadaju pod dvije veće kategorije. Prva kategorija obuhvata političke mjere koje treba sprovesti, kako bi se uspostavile garancije da se povrede neće ponoviti, odnosno preporuke konkretnih stvari koje treba uraditi. Druga obuhvata ostale potrebne pravosudne mjere, bilo da su u pitanju suđenja, reparacije ili neka vrsta memorijalizacije žrtava i događaja. Ali, opet, to sve dolazi pošto se obavi teži dio posla, i to je prva stvar koju treba uraditi – činjenične nalaze i njihovu interpretaciju. To, takođe, znači da će postojati podjela rada u okviru komisije. Za početak, imate članove komisije i osoblje. Šta ko treba da radi? Postoje komisije čiji su članovi, u osnovi, neka vrsta direktorskog odbora, koji ne rade ništa osim političke analize i pružanja etičkog usmjerenja pri istragama. To je jedan model. U drugom modelu, ukoliko postoji dovoljno stručnog kadra među članovima komisije, sami članovi komisije mogu da rukovode konkretnim poslovima, tako da imamo članove komisije koji upravljaju istragama. To je još jedna mogućnost. Ali, u svakom slučaju, biće vam potrebno osoblje. To osoblje treba da obuhvata različite discipline o kojima smo govorili, uključujući zajedno advokate, psihologe i društvenjake, pod istim krovom. I, na kraju, mislim da postoji jedno veoma praktično pitanje kojim se treba baviti tokom pripreme istraživanja neke komisije, a to je prevođenje mandata u nacrt sadržaja rada komisije. Ako postoji utvrđen mandat, a znamo, recimo, da on traži da razjasnimo proces, činjenice i odgovornost za nasilje, i zatim dalje nalaže da treba da se usmjerimo na ubistva, nestanke, torturu, povrede kolektivnih prava, itd., onda tu imamo osnovne elemente za takav sadržaj, ali takođe i osnovne elemente za organizaciju osoblja po jedinicama. Na taj način onda možemo da odlučimo da će nam, recimo, biti potrebni advokati, da rade na

utvrđivanju obrazaca povreda, ali takođe i historičari, koji bi radili na rekonstrukciji nasilja u nekom konkretnom regionu neke države. Možda će nam, takođe, biti potrebna još jedna jedinica, koja bi napravila statističku bazu podataka, ili jedinica za političke nauke, koja bi pokušala da rekonstruiše strategije glavnih aktera sukoba. Znači, tu već imate četiri jedinice. Kada imate jasan mandat i nacrt sadržaja, to vodi stvaranju jedinica i budžeta. Ako je mandat dovoljno jasan i jednostavan, onda on vodi, a to ću ponoviti, jer mislim da je važno, prvo ka nacrtu sadržaja rada komisije. Taj sadržaj onda automatski dovodi do podjele rada i stvaranja jedinica koje rukovode pojedinačnim dijelovima sadržaja, što, opet, vodi do uspostavljanja mehanizama regrutacije osoblja i utvrđivanja mandata komisije. Znači, sve to je povezano. Ne počinjete sa budžetom, već sa mandatom. To je ono što stvaranje izvještaja podrazumijeva.

Svjedočenja

Rad komisije za istinu se razlikuje od ostalih poslova, jer je u osnovi podržan pojedinačnim svjedočenjima. Svjedočenja potiču iz dva važna osnovna izvora. Direktni izvori mogu biti žrtve ili svjedoci. Nije nužno moguće reći da ćete prikupiti svjedočenja počinitelja, iz jednostavnog razloga da je svako nevin dok se ne dokaže da je kriv. Bilo bi veoma teško reći: „U redu, pozivaju se počinioци da se pojave.“ Ti ljudi neće nužno sebe smatrati počinioциma. I, ako se pojave da o nečemu govore, mogli bi time da inkriminišu sebe, a to će stvoriti ozbiljne pravne probleme. Govorićemo u međuvremenu o svjedocima i žrtvama. Mislim da će u vašem slučaju, baš zato što je već bilo nekih suđenja, postojati mogućnost intervjuisanja nekih počinitelja, jer su oni kao takvi već prepoznati. Neki počinioци u ovom trenutku odslužuju kazne. Moguće je da će htjeti da saraduju. To nije nešto što je uobičajeno, jer su se komisije u većini slučajeva dogodile prije suđenja. Obradivanje svjedočenja, a prije svega svjedočenja žrtava, nevjerovatno je komplikovan i kompleksan zadatak. Prvo morate znati koja pitanja da postavite, što znači da će dijelovi vašeg mandata morati da budu prevedeni u jedan upitnik. Član 3. mandata peruanske komisije je trebalo prevesti u upitnik o događajima kojima su ljudi svjedočili. To je jedan dio, i upitnik je dovoljno duga tema za raspravu, tako da se neću baviti njime detaljno, iako ću se, naravno, ako o tome budete imali pitanja, fokusirati na njih. Ali, upitnik je veoma važna stvar. Zašto? Zato što je upitnik prva stvar koju treba uraditi. Imate komisiju, utvrdili ste koji zločini vas interesuju, i zatim pravite upitnik. Šta je problematično u vezi sa tim? Daću vam primjer. Kada napravite upitnik, postavljate pitanja, dobijate hiljade svjedočenja, i zatim se sjetite da ste zaboravili nešto da pitate. Zar ne? Zašto ne biste otišli i ponovo pitali? To se neće dogoditi. Pišete konačni izvještaj, u posljednjem ste mjesecu rada komisije, i tada se sjetite da niste ništa pitali, recimo, o djeci. Time morate da se bavite na početku. Zato je vrijeme investirano u stvaranje upitnika dobra investicija, čak i ako to traje veoma dugo, jer, ako zaboravite neke stvari na početku, zaboravili ste ih zauvijek. Biće nevjerovatno teško uključiti nove stvari onda kada ste već počeli da postavljate pitanja. Drugi problem. Imate upitnik, i šta radite zatim? Samo postavljate pitanja? Znači, ako pošaljete osobu bez ikakve obuke da sjedne sa žrtvom i pita: „I... kako je vaš muž poginuo?“ - to je onda očigledno pogrešno. Intervjuisanje žrtava nasilja, kao što svi vi znate, veoma je delikatna stvar, i zahtijeva ekstenzivnu obuku. U nekim slučajevima ćete imati ljude sa dosta iskustva kojima obuka neće biti potrebna. Ali, u svakom slučaju, čak i ako imate iskusno osoblje, u najmanju ruku ćete morati da uspostavite zajedničku metodologiju, tako da možete da sprovedite

intervjue na isti način u različitim regionima i gradovima. U suprotnom, dogodiće se više stvari. Prva stvar koja može da se dogodi je da žrtve počnu da se žale: „Ne želim da dam izjavu u ovoj kancelariji komisije, jer su ljudi tamo nevjerovatno grubi, nepristojni, nemaju poštovanja i loše se ophode prema meni.” To je savršeno moguće. Ili, ljudi će reći: „Znate šta? Ja sam žena, i ne želim da govorim o seksualnom nasilju sa muškarcem.” Ili će možda reći: „Zašto da dam svoju izjavu nekom osamnaestogodišnjaku, koji ne razumije ni riječ onoga o čemu govorim?” To je sasvim moguće, mada se izvinjavam organizacijama mladih, ali sasvim je moguće da se tako nešto dogodi. Sprovođenje intervjuja je zato još jedna prepreka u tom procesu. Treće, recimo da imate dobar upitnik, i recimo da ste sproveli intervjue na dobar način, i poslije nekog vremena počinjete da dobijate na hiljade svjedočanstava.

Modalitet istražnih radnji i izvještaja

Pretpostavićemo da imate svjedočanstva, i da imate sjajne ljude za intervjue, sa odličnom obukom. Ti ljudi će biti u stanju da naprave, ako imaju sreće, dva intervjuja dnevno. To je zato što sprovođenje intervjuja obično traje dosta dugo. I, drugo, ta osoba koja radi intervjue, moraće da sistematizuje informacije koje je primila. To znači da, ako sam ja sjeo i razgovarao sa žrtvom dva sata, i ona mi je pričala o tri masakra za koje je čula, i 17 žrtava koje su ubijene u tim masakrima, i dvije oružane grupe koje su ih počinile, tokom perioda od pet godina, kada je živjela u tom području – to znači da osoba koja radi intervjue treba da bude sigurna da su sve te informacije u materijalu koji će biti poslat centralnom štabu komisije. Ta osoba neće samo poslati transkript intervjuja. Potrebno je da pošalje sistematizovane informacije o tome što je upravo čula. Dakle, šta su ključni elementi koje ćete izvući iz intervjuja, odnosno elementi koje će ljudi koji ih rade iz njih izvući? Jedna stvar je upitnik, a sasvim druga format koji će biti korišćen da bi se sistematizovao rezultat upitnika. Ključni elementi će biti događaji o kojima je svjedok svjedočio, akteri koji su u njih bili umiješani, i osnovne okolnosti pod kojima su se te stvari dogodile. To su tri osnovne stvari koje treba da budu reflektovane u izvještaju osobe koja radi intervjue. Ovako na slici izgleda centralni štab komisije, a ovo je centralni tim statističke baze podataka peruanske komisije. To je bila jedna od 15 jedinica koje su radile u okviru Komisije za istinu, i bila je jedna od najvećih jedinica. Ove stvari koje vidite ispred njih su, očigledno, svjedočanstva. Primili smo 17.000 svjedočanstava za godinu dana rada na njihovom prikupljanju. Tih 17.000 intervjuja je trebalo prevesti u 17.000 izvještaja koji su poslali statističkoj jedinici. Neke od tih intervjuja nikada nijesmo dobili, zbog grešaka osobe koja ih je pravila ili lošeg rada kojim su izgubljene važne informacije. Savršeno je moguće da se tako nešto dogodi. Zatim treba da unesete te informacije u bazu podataka, a to nije tako jednostavno, kao što zvuči. Nije dovoljno da samo imate kompjuter i materijal pred sobom, i da zatim počnete da kucate. To ne izgleda tako, jer takođe treba da obučite ljude koji unose informacije. U suprotnom, ponovo ćete tu izgubiti informacije. Ako imate troje ljudi koji rukuju informacijama od trenutka kada se uradi intervju, do trenutka u kom se stvara baza, tu će postojati tri prilike da izgubite neke informacije. Ako koristite dvoje ljudi, postojaće dvije takve prilike. Sve ozbiljne komisije za istinu su vršile pregled baze podataka na određeni vremenski period, i poredile učinak različitih osoba koje prave intervjue i unose podatke, kako bi se otkrilo koliko informacija se gubi, jer će do toga uvijek doći. Ključna stvar u tome je svodenje gubitka informacija na najmanju moguću mjeru. Ali, to je nešto što će se ipak događati u

tom procesu. **Obrađivanje svjedočanstava, zatim, ima bar četiri različite faze. Stvaranje upitnika, sprovođenje intervjua, izvlačenje ključnih elemenata iz intervjua, i, zatim, pravljenje baze podataka na osnovu tih intervjua.** Sve te faze procesa zahtijevaju vrijeme i resurse, i da nose mogućnosti pravljenja grešaka i gubitka podataka. Čak i kada završite sa svim tim, i imate bazu podataka koja je solidna, otvara se pitanje da li vaši istraživači koriste tu bazu podataka. Da li je advokati koriste? Da li je društvenjaci koriste? Kako objedinjuju informacije iz baze podataka sa ostalim informacijama? Na primjer, komisija, takođe, može da istražuje pravne materijale sa sudskih procesa, ili povjerljive informacije koje dobija od drugih zemalja. Komisija može da sprovodi i druge vrste intervjua sa ključnim svjedocima koji nijesu sami bili žrtve, sa političarima i ostalim liderima. Kako, onda, osigurati da se sve te informacije zaista koriste u izvještaju? Ni to se ne događa automatski, iz jednog veoma osnovnog razloga – zato što je potrebno dosta vremena da bi se napravila baza podataka. Kada jednom napravite bazu, nećete čekati da ona bude savršena kako biste počeli svoje istraživanje, pogotovo ako imate ograničen rok. Vaši istraživači u tom trenutku već rade, i rade sa onom bazom koju imaju, a ne sa onom koju bi željeli da imaju. Tako, vidite, stvaranje izvještaja će imati brojne faze i brojne izazove u svakoj od tih faza. Završiću sa ovom temom na ovom slajdu. Kada vaši istraživači počnu da rade sa bazom i informacijama koje su dobili, sa arhivama koje su pregledali, itd., - oni moraju puno da pišu. Tu opet možemo imati brojne probleme. Svi dobri istraživači nisu nužno dobri pisci. Možete imati sjajne istraživače koji su odlični za izvođenje zaključaka i postavljanje hipoteza, ali su grozni pisci, i nisu u stanju da izraze ono što misle u pisanoj formi, i potrebno im je beskonačno mnogo vremena da napišu poglavlje. Zato je pravljenje nacrtu veoma važan proces. Tokom druge godine svog rada u peruanskoj komisiji, otišao sam do uređivačkog odbora koji je bio nadležan za pisanje konačnog izvještaja. U peruanskoj komisiji se desilo to da su sve jedinice za istraživanje za jedan dan transformisane u jedinice za pisanje, i svi istraživači su počeli da pišu svoja poglavlja. Tako smo, očigledno, imali odlične pisce koji su slali svoja poglavlja odmah, ali smo imali i spore pisce koji nijesu. Ali, ponekad, to poglavlje koje se sporo piše vam je potrebno da biste radili na nekom drugom poglavlju, koje je napisano brzo. Zar ne? Možda ćete morati da pročitate poglavlje o motivima, prije nego što počnete da se bavite poglavljem o onome što se dogodilo. Ko zna? Činjenica je da je pravljenje nacrtu takođe nevjerovatno važan momenat u stvaranju izvještaja. Samo sa nacrtom u svojim rukama, članovi komisije mogu zaista da počnu da rade, jer su oni ti koji će revidirati izvještaj, i oni su ti koji će odobriti, ili ne, konkretna poglavlja i hipoteze istraživača i pisaca. Pošto ste napravili nacrt, revidirali i odobrili materijal – biće potrebno da ga i objavite. To podrazumijeva uređivanje i brojne uređivačke proizvode o kojima ćemo pričati kasnije. Ali, činjenica je da je to jako komplikovan problem. Zahtjeva veoma jak autoritet u rukama direktora istraživanja, koji treba da bude dovoljno poštovan i inteligentan kako bi kombinovao razne inicijative i interese različitih disciplina koje su uključene u rad komisije. Potrebni su veoma dobri menadžeri, zapravo odlični menadžeri, koji će osigurati da se sve uradi na vrijeme, i da komisija funkcioniše kao dobro podmazana mašina. Potrebni su i fantastični ljudi koji obučavaju, kako bi se osiguralo da osoblje koje radi intervjue, istraživači i lokalne kancelarije, zaista prave taj materijal na ispravan i brz način. Nije očigledno da će se to dogoditi. U slučaju peruanske komisije, hvala bogu, završili smo sa tim za 23 mjeseca. Toliko nam je vremena bilo potrebno. Opet, to je bila zemlja sa puno visoko

obučeni profesionalaca, ali ipak smo napravili brojne kritične greške. To u Istočnom Timoru nije bilo moguće, iz jednostavnog razloga što Indonežani nikada nijesu uspostavili univerzitet u Timoru, a mali obrazovni centri koji jesu postojali u toj zemlji, bili su korišćeni samo od strane pro-Indonežanskih Timoraca, ili su bili uništeni poslije invazije ili proglašenja nezavisnosti. Zato su, očigledno, teži dio rada Komisije za istinu u Timoru uradili stranci i međunarodni volonteri. To je bila gomila Australijanaca i Amerikanaca, koji su otišli u Timor i radili sa komisijom. Takav način je: a) skuplji i b) komplikovaniji. Zato, kada razmišljamo o vašem slučaju, očigledno je da će konkretne ideje i odgovornost u praksi biti u vezi sa specifičnim uslovima u kojima se nalazite.

Psihološka podrška

Potrebno je identifikovati koji su to momenti u procesu u kojima je vjerovatnije da će vam biti potrebna psihološka podrška, jer se obično događa da su resursi ograničeni. Zato što su resursi ograničeni, potrebno je prioritetizovati momente u koje ćete ih investirati. Nećete imati sve psihologe na svijetu, niti sav novac na svijetu da ih platite. Zato morate da postavite prioritete. Očigledno je da će svako u komisiji imati potrebu za nekom vrstom podrške, ali, takođe je očigledno i da će žrtvama ona biti potrebna nego vama. To je prvi kriterijum na osnovu koga se utvrđuje prioritet. U peruanskoj komisiji nismo imali dovoljno psihologa da bi se brinuli o nama. Zato je većina psihologa sve vrijeme radila sa žrtvama. Ako bi oni imali vremena, i ako smo imali sreće, trčali bi za nama i pokušavali da ponude svoje usluge. Ali, mi ne bismo nužno stali i rekli: „U redu, hajde da napravimo intervju”, jer u većini slučajeva ljudi to ne bi željeli, iz nekih razloga koje bi nam naveli, ali ne mogu svih da se sjetim. Poenta je da treba identifikovati osnovne momente u procesu. Jedan momenat, za koji mislim da je veoma jasan – jeste proces pravljenja intervjuja. U tom procesu, vidio sam da komisije tipično pokušavaju da obezbijede da u kancelarijama u kojima se uzimaju svjedočenja, postoji neka mogućnost pristupa psihološkoj podršci. Bilo bi idealno imati je za svaku osobu koja svjedoči. To bi bio idealan slučaj, a to onda znači da, kada razmišljamo o procesu intervjuja, ne razmišljamo samo o angažovanju pojedinaca koji će raditi intervjuje, već i ljudi koji će se brinuti o izvoru na više različitih načina. Pored ljudi koji rade intervjuje, biće vam potrebni i ljudi koji će se brinuti o osobama koje svjedoče. Sada, istina je da će vam, poslije nekog vremena, takođe biti potrebna nečija participacija i u drugim procesima. Ako imate javne aktivnosti bilo koje vrste, memorijalizaciju, javna svjedočenja, prezentaciju konačnog izvještaja ili prezentaciju materijala – to će, opet, imati veoma jake posljedice po žrtve. To je drugi momenat u kom će vam možda biti potrebna psihološka podrška i mentalna nega za konkretne žrtve. To je vrlo vjerovatno. Pored toga, treba uzeti u obzir i činjenicu da postoje razne vrste žrtava. Različite žrtve nisu zahvaćene na isti način, i ne osjećaju se ugroženi u istoj mjeri. Samo specijalisti za duševnu njegu mogu vam pomoći da to utvrdite, kako biste uspostavili prioritete za pružanje brige. I, zatim, na kraju, imamo proces vraćanja žrtvama, jer ne možemo samo zaštititi neku ranu i pustiti je da se inficira. Morate preuzeti neku odgovornost i brinuti o ljudima koji su došli i podijelili svoje priče sa vama. Znači, postoji bar ta tri momenta u kojima mislim da bi, idealno, trebalo da možete da pružite neku vrstu duševne njege i podrške. Povrh toga, ako imate dovoljno sreće i resursa, možete se baviti članovima komisije ili osobljem. Osoblje, naravno, radi i po 16 sati dnevno, završava svoj posao u šest ujutru, po raznim smjenama, i imate ljude koji rade na intervjuima svaki dan, više dana za

redom, sve dok ne izgore u tom poslu. Sasvim je moguće da će se to dogoditi. Zapravo, to se događa. To je, onda, još jedan momenat u kom je potrebna duševna briga i podrška. Ali, opet, pošto uslovi nikada nijesu savršeni, moraćete da postavite prioritete. Drugo pitanje – verifikacija. Verifikacija je proces koji je u vezi s upoređivanjem izvora. Očigledno, ne možete verifikovati nešto tako što ćete se vratiti u trenutak samog tog događaja. Jedina stvar koju možete da uradite je da uporedite izvore. Ako dobijete izvještaj o nekom slučaju, onda, ako imate dobru bazu podataka i dobar broj svjedočenja, možete uporediti to svjedočenje sa brojnim drugim svjedočenjima. Dobra baza podataka će sama to moći da uradi za vas. Možete unijeti ime navodnog počinioca, i naći sve slučajeve u kojima se pojavljuje to ime. Druga mogućnost je da uporedite informacije sa postojećim izvorima u arhivama. To je još jedna mogućnost. Ali, morate znati da ćete zaista imati pristup tim arhivama. Mislim da bi to bilo idealno, i postoje izvori koji su veoma solidni. Zato mislim da je verifikacija važna, i ona nameće pitanja o tome gdje se informacije nalaze i da li su dostupne. Ako su kritične informacije u arhivama zaista dostupne, da li postoje zakoni o slobodnom pristupu informacijama, u različitim zemljama kojima se bavite, kako biste mogli da zatražite te informacije i dobijete ih u kratkom roku? Da li postoje međunarodni tribunali koji mogu da pruže informacije koje imaju, i da li građani iz određene republike mogu da pristupe informacijama koje druge zemlje imaju, ili upute zahtjev na osnovu zakona o slobodnom pristupu informacijama? To su pitanja na koja ne mogu da odgovorim unaprijed, ali mislim da su to osnove za prikupljanje informacija. **Gdje će se informacije skladištiti?** Da li ćete imati centralno tijelo za prikupljanje informacija na jednom fizičkom mjestu? Pretpostavimo da ste centralizovali informacije na jednom mjestu. Imate svoje kompjutere i bazu podataka. Na kom, tačno, mjestu to treba da bude? Ako je konflikt regionalan, i ljudi ne vjeruju svojim susjedima, zašto će vjerovati da susjedna zemlja ima istinite informacije? Ako želite da prikupljate informacije u društvu koje je bilo toliko podijeljeno da je na kraju stvorilo brojna različita društva i zemlje, onda ćete, vjerovatno, morati da stvorite mehanizam kojim biste osigurali da niko ne može da kaže da su informacije falsifikovane, ili da je susjedna zemlja na bilo koji način manipulirala njima. To je samo pitanje koje sam postavio na osnovu vašeg pitanja.

Kreiranje outreach aktivnosti (izgradnja partnerstava, podizanje svesti o potrebi i/ili važnosti pojedinih procesa i *public relations*), javnog obrazovanja i dizajniranje željenih efekata komisije

Outreach je pitanje o tome na koji način komisija treba da predstavi svoj rad javnosti, i na koji način taj rad sa javnošću pomaže ili ne pomaže komisiji. Prije južno-afričke komisije, nije postojala nijedna komisija koja je sprovodila javne aktivnosti. Sve komisije Latinske Amerike, pre Južne Afrike, radile su iza zatvorenih vrata. Istraživale su činjenice samo u kancelarijama, i zatim pravile svoje izvještaje. To je sve što su radile. Međutim, poslije Južne Afrike, svaka komisija je uključivala neki oblik javne aktivnosti. Zašto? Zbog čega? Drugo, koje forme *outreach* može da ima, i koje stvari treba raditi da bi se *outreach* sproveo? I, na kraju, **najvažnija su dva oblika *outreacha*, koja obično privlače pažnju ljudi koji istražuju ili razmatraju komisije za istinu, a to su javna svjedočenja i objavljivanje krajnjeg izvještaja.**

Komisije za istinu su institucije koje ne traju vječno. Rade dvije godine, možda tri, i zatim se završavaju, i ne postoje nikakve garancije da će njihovi nalazi biti prihvaćeni,

niti da će njihove preporuke biti implementirane. Nema nikakvih garancija. To znači da izvještaj koji komisija objavi neće sam sebe da implementira, jer su za to potrebni ljudi. Da bi se to uradilo, komisija će najvjerojatnije morati da stvara saveze dok postoji. **To je jedan od ciljeva *outreacha* – stvaranje saveza i prijateljskih grupa u društvu koje su potrebne kako bi se osiguralo da nalazi nađu na fer prijem među stanovništvom, i da preporuke imaju realističnu šansu da budu implementirane, ili bar neke od njih.** Drugo, komisija za istinu, pošto je toliko zavisna od svjedočenja žrtava, biće neuspješna ako se niko pred njom ne pojavi. Tako tu imate još jedan cilj, a to je **informisanje javnosti i žrtava o tome šta komisija jeste, i zašto je važno da dođu pred nju i svjedoče.** Ako komisija to ne uradi, i ako ne projektuje sliku da će osobe koje dođu biti tretirane sa poštovanjem, ljudi neće doći. Ako se mandat doživljava kao nepotpun, ili da utiče na prava i interese ljudi, oni neće doći. Ako članovi komisije ne predoče na pravi način svoje ciljeve i ono što treba da ostvare, ljudi neće doći, biće u strahu, ili će biti nepovjerljivi. **Još jedan cilj *outreacha* je nešto što ćete vi raditi u okviru svog procesa konsultacija – da obezbijedi reakcije.** To znači da, ako imate neku ideju - ne glasate o njoj, već samo imate ideju o kojoj raspravljate - onda će vam ta rasprava pomoći da tu ideju oblikujete na bolji način. Isto se događa i sa komisijama. Sprovodite svoje aktivnosti, javna svjedočenja, pravite istraživanja, posjećujete razna područja, i bitno vam je da znate šta ljudi o vama misle, i šta misle da bi vi trebalo da radite. Tako će vam, na primjer, ljudi reći: „Znate šta? Niste otvorili kancelariju u ovom regionu, i čujem da se dosta žrtava žali da nemaju mjesto na koje bi mogli da odu. Trebalo bi da otvorite ovdje kancelariju.” To je jedan prost primjer nečega što ne biste uradili da se niste konsultovali sa njima. Možete imati situaciju u kojoj ljudi kažu: „Znate šta? Vi ne slušate djecu, a ona su bila zahvaćena konfliktom. Nemate osoblje koje je obučeno da pravi intervju sa djecom.” To je nešto što ćete čuti tokom konsultacija. Možda ćete raspravljati o pitanjima koja su posebno teška. Opet, postoje pitanja koja neće ovdje biti riješena. Postoje pitanja koja neće biti riješena ni u procesu konsultacija, i kojima će same komisije morati da se bave u okviru svojih procesa konsultacija i *outreacha*. Znači, ne mora sve da bude stvoreno za sedam dana, za razliku od biblijskog svijeta. To se može uraditi i usput. Još jedan značaj *outreacha* je veoma politički, posebno u zemljama gdje je nasilje učinilo zajednički rad nemogućim, ili u zemljama u kojima je zbog diktature nemoguće vjerovati vladi ili državi. *Outreach* i transparentno djelovanje daju primjer ostalim institucijama, i oni predstavljaju demonstraciju toga da je moguće raditi zajedno. Ako imate komisiju u Burundiju, i u stanju ste da pokažete ljudima da pet Hutu i pet Tutsi članova komisije mogu da sjednu za isti sto i urade nešto konstruktivno, vi na taj način zapravo demonstrirate nešto što je važnije od toga da članovi samo sjede zajedno. I, očigledno, mislim da je to savršeno primjenjivo na vaš projekat. Dajete primjer nečega – transparentnosti, kapaciteta da radite zajedno, itd. **Mislim da je dodatni cilj zapravo i obrazovanje javnosti o svemu što se dogodilo.** Stvar je u sljedećem. Veoma mali broj ljudi će reći da ne zna šta se dogodilo. Ljudi koji kažu da ne znaju ili da nijesu znali, obično su upravo oni koji su te akte i počinili. Ljudi obično znaju šta se desilo. Problem je što je svako bio izložen brojnim verzijama i pitanjima, i ljudi znaju samo neke aspekte svega što se dogodilo. Ono što komisija može da uradi, jeste to da predstavi različite aspekte, na način koji obrazuje javnost o tome šta drugi ljudi misle. Vrat ćemo se na *Rashomon*, film o kom sam govorio. Jedini način da stvorite mogućnost za identifikaciju određenih događaja i pitanja je da budete izloženi različitim verzijama. **Kada su verzije**

jednom uspostavljene ili predstavljene, i komisija je došla do svojih zaključaka i nalaza, ti zaključci i nalazi će morati da budu testirani pred stanovništvom. To je još jedan cilj *outreacha*. I, na kraju, zato što je trajanje komisije ograničeno, i zato što ništa ne garantuje da će rad komisije biti dobro prihvaćen, mislim da je važno uspostaviti dobar *outreach*, kako bi se osiguralo da će neki ljudi održati raspravu živom, da će primiti konačni izvještaj i posvetiti se učenju iz tog izvještaja i davanju svog mišljenja o njemu. Na primjer, komisija će doći do saglasnosti sa katedrama za istoriju na 10 univerziteta, o tome da se te katedre posvete javnoj raspravi o događajima u izvještaju komisije. Sama ta jednostavna inicijativa je već mogućnost koja ide u prilog radu komisije. To ne znači da tražite od katedri sa 10 univerziteta da se slože sa vama, već da tražite od njih da održe diskusiju živom. Mislim da su to, uopšteno govoreći, neki od ciljeva *outreacha*. To znači da bi komisija trebalo da bude prepoznata kao javni poduhvat, koji će biti predmet pažnje javnosti, i da zatim, očigledno, treba da predstavite određenu poruku tokom rada komisije. To je problematično. Problematično je zato što su se komisije za istinu u prošlosti trudile da budu jednostavne i da rade na sigurno. Komisije za istinu su čuvale svoju poruku za kraj svog rada. Zvuči logično? Zašto? Zato što tek na kraju dolazite do zaključaka, i tek na kraju možete da pošaljete poruku. Ali, zato što je komisija zapravo proizvod, ali i proces, kao što smo govorili ranije, mogu postojati i druge poruke koje želite da pošaljete, čak i prije nego što ste napravili konačne zaključke o predmetnoj nadležnosti vaše komisije. To mogu biti poruke koje sam naveo ranije - da su svi patili, da je moguće raditi zajedno, da žrtve zaslužuju poštovanje, da je moguće naći alternative i da ljudi iz različitih regiona i sektora mogu da vode raspravu na civilizovan način o tim pitanjima. Postoje brojne poruke koje možete da pošaljete, a koje nemaju nikakve veze sa onim što je eksplicitno sadržano u mandatu. Nigdje u mandatu komisije za istinu u Peruu nije rečeno da komisija za istinu treba da bude primjer institucionalne transparentnosti. Nije. Ali, rečeno je da komisija treba da doprinese vladavini prava i demokratiji. Mi smo protumačili da to znači da naš rad treba da bude primjeran, i da ne bi trebalo da skrivamo bilo koji aspekt našeg rada, a to znači da smo sproveli javna saslušanja, konsultacije, da je naš izvještaj bio javan, i da su naše arhive bile otvorene za javnost. Mislim da je to, uopšteno, prezentacija toga šta mogu da budu ciljevi *outreach-a*. Postoje brojne forme *outreach-a*, i mislim da u realnosti sve zavisi od kreativnosti. Naveo sam nekoliko formi *outreach-a*, ali u realnosti ih ima puno, a možete i da izmislite nove. Na primjer, ja nikada ranije nisam razmišljao o ideji sporazuma sa katedrama za istoriju na univerzitetima, dok mi sada, ovdje, to nije palo na pamet. Ali, onda sam pomislio: „Zašto da ne?” To bi mogla da bude interesantna ideja. Zašto ne razmišljati o takmičenju, umjetničkom takmičenju između pozorišnih trupa u pravljenju prezentacija o tome šta rad komisije znači. To je oblik *outreacha*, i treba samo da budete kreativni u vezi sa tim. U Peruu smo uradili jednu stvar koju nijesam video na drugim mjestima, a to je bio proces kroz koji smo napravili sporazume sa svim univerzitetima u zemlji o tome da nam šalju dobrovoljce, kako bi radili sa komisijom. Tako smo imali osoblje od 400 ljudi i, u jednom trenutku, oko 6.000 volontera. Svi oni su bili mladi ljudi, između 18 i 25 godina, i te je bilo veoma interesantno, jer je to, samo po sebi, bio oblik *outreacha*. Oni su nam pomogli da obrazujemo javnost, i istovremeno smo dobili 6.000 mladih umova koji su bili zainteresovani da nešto nauče, i prenesu to znanje i te informacije. U Siera Leoneu je urađeno nešto što je veoma interesantno. Nisu imali dovoljno novca da bi uradili istraživanje javnog mnjenja o preporukama koje bi komisija

trebalo da da. Zato su objavili otvoreni poziv. Dali su oglase preko novina i radija, i rekli su: „Željeli bismo da dobijemo mišljenje javnosti o nacionalnoj viziji.” Htjeli su da znaju kako ljudi doživljavaju to kuda zemlja ide, i gdje bi željeli da je vide u budućnosti. Tako su rekli narodu Siera Leonea: „Pošaljite nam vaše priloge na koji god način želite. Ako želite da nam pošaljete esej, ili tekst, pošaljite nam ih. Ako želite da nam pošaljete pjesmu, ili želite da predstavite neku pozorišnu aktivnost, ako želite da napravite umjetničko djelo – molimo vas, uradite to.” I, dobili su na hiljade priloga. Dobili su makete toga kako bi Fritaun trebalo da izgleda u zemlji koja je integrisanija i mirnija. Dobili su poeziju od djece iz raznih škola. Čak su, zapravo, dobili i morski čamac, obojen bojama zastave Siera Leonea, kao simbol zajedničkog napora i napora usmjerenog ka jedinstvu. Mislim da su to forme kroz koje ljudi mogu da budu veoma kreativni. Druga oblast u kojoj ljudi mogu da budu veoma kreativni je izbor medija koji će biti korišćeni da se prenesu informacije društvu. Vidite, komisije za istinu u početku nastaju u formi pisanih izvještaja. Izvještaj *Nunca mas* ili Sabato izvještaj u Argentini je pisani izvještaj, i samo to. To je jedna knjiga. Ali, naravno, to je bila dobra strategija za zemlju sa visokim nivoom pismenosti, u kojoj ljudi čitaju, što nije nužno slučaj u ostalim zemljama. U Peruu, stopa nepismenosti je preko 10 odsto, a među ženama je ta stopa čak i veća. Zato smo morali da koristimo druge mehanizme. Mediji koji se koriste mogu biti veoma raznovrsni. Možete koristiti pisane medije, elektronske medije, internet, itd. – možete koristiti puno različitih stvari – pozorište, knjige, video i audio snimke, radio, itd. Kada govorimo o komisijama za istinu, postoji nekoliko stvari koje su privukle dosta pažnje. Jedna od tih stvari su bila javna svjedočenja. Vidjeli ste javna svjedočenja u Južnoj Africi u filmu koji smo prikazali prije oko jedan sat. To javno svjedočenje je bilo organizovano kako bi se čule verzije o tome šta se desilo onih ljudi koji su se prijavljivali za amnestiju. Sjećate se toga? To je izgledalo ovako. Imate veliku sobu sa puno ljudi, među kojima su porodice žrtava, i imate tu tri velika stola, za advokate, počiniocce i članove komisija, i postojao je još jedan veliki sto za koji ne znam čemu je služio. Ali, vidjeli ste kako je to izgledalo, i vidjeli ste da su novinari bili prisutni, i da je sve to bilo javno prenošeno. To je tako izgledalo, ali ne mora svuda da izgleda na isti način, jer, opet se vraćamo na prvo pitanje, organizovanje komisija uvijek postavlja pitanje „zašto”? Zašto su vam potrebne? Oni su morali da budu konzistentni u odnosu na svoj mandat. Ako govorimo o komisiji koja je usmjerena na utvrđivanje činjenica, i samo činjenica, ako je riječ o komisiji koja je fokusirana na to da utvrdi da li su se neke stvari desile, onda su vam možda potrebna javna svjedočenja samo kao istražni instrument. Javna svjedočenja su vam potrebna kako biste postavljali pitanja ljudima koji dođu pred komisiju. Ako komisija služi nečemu drugome, na primjer, kako bi projektovala imidž pomirenja, sliku da je alternativna budućnost moguća, kako bi pružila izlječenje i početak terapijskog procesa za žrtve, onda vam je možda potrebna neka druga vrsta javnog svjedočenja. Ono vam nije potrebno da biste ispitali žrtve, već da biste ih slušali sa poštovanjem. Tako sama komisija, a ne nužno njeni dizajneri, donosi odluku o tome da li je taj instrument istražni, terapijski ili obrazovni. Svaka od tih odluka će sa sobom nositi rizike i potencijal. Potencijal je ogroman, jer je autoritet svjedočenja u prvom licu veoma snažan. Slušanje svjedočenja žrtava može biti posebno jak događaj. Kada neka osoba kaže: „Vidio sam to i to, to i to mi se dogodilo, i nudim svoje tijelo kao dokaz”, to je nešto što zaista može biti jako moćno sredstvo za slanje neke poruke, i motivator nacionalne debate. Ako želite da skrenete pažnju na činjenicu da je seksualno nasilje bilo suštinski aspekt i obrazac

viktimizacije u nekom konfliktu, i na to da je tretman žena i dalje opresivan, ili na situaciju žrtava nasilja različitih oblika, ili na to da je nekažnjivost za seksualno nasilje i dalje problem – onda komisija može da organizuje svjedočenje o seksualnom nasilju, položaju žena, ili može da pozove učesnike i žrtve da daju svoja svjedočenja i ekspertizu o toj konkretnoj temi. Vidite, javna svjedočenja, i priroda logike iza njih, zavisiće od toga šta želite njima da postignete. To će, opet, zavistiti od mandata komisije. Naravno, postoje rizici, i moraćete da ih procijenite prije nego što odlučite da li uopšte treba da organizujete javna svjedočenja i, ako je ta mogućnost prihvaćena, da li treba da organizujete neko konkretno saslušanje ili pozovete određenu osobu koja će iznijeti informacije. Svakako postoje veoma jasni psihički rizici u ponovnom proživljavanju nekog iskustva, pogotovo pred drugim ljudima, a u nekim situacijama mogu takođe postojati i fizički rizici po tjelesni integritet osobe, a da ne govorimo o pravnim rizicima, jer ako mandat komisije nije artikulisan na pravi način, možete doći u situaciju da ljudi budu tuženi, sudski, zbog klevete i iznošenja netačnih informacija, ili podataka koje nije moguće dokazati. Tako postoje brojni rizici za ljude koji učestvuju u tim javnim svjedočenjima, i treba veoma pažljivo da razmotrite da li se ti rizici zaista isplate, i ko je izložen stresu takvih rizika. Prije nego što smo organizovali naša javna svjedočenja [u Peruu], gledali smo snimke iz Južne Afrike, jer nikada prije toga nije postojala nijedna komisija za istinu u Latinskoj Americi koja je imala javna svjedočenja, i članovi komisije su bili prilično nervozni. Tako smo dobili snimke javnih saslušanja iz Južne Afrike, Nigerije i Siera Leonea. I, da budem iskren, nije nam se dopalo ono što smo vidjeli. Vidjeli smo tamo jedan veliki sto za članove komisije, i mali sto za žrtvu koja je došla, sama ili sa advokatom, kako bi ispričala svoju priču toj devetorici članova komisije. To nam se nije dopalo. Mislili smo da je izgledalo previše nalik sudu, vjerovali smo da će to biti zastrašujuće i da neće poslati pravu poruku, tako da smo odlučili da uradimo nešto različito. Tako smo, pošto smo razgovarali sa mnogo ljudi, uključujući pozorišne reditelje, umjetnike, itd., izumili sto u obliku slova „U”. Zašto smo to uradili? Zato što smo željeli da stavimo žrtvu i članove komisije za isti sto. **Nijesmo željeli da žrtva sjedi ispred članova komisije. Htjeli smo da pošaljemo poruku da oni dijele isti sto.** Predstavnici države, koji su uglavnom došli iz Lime, iz obrazovanih dijelova društva, koji su bili bivši direktori univerziteta, umjetnici, intelektualci – i žrtve iz starosjedilačkih zajednica – sjedjeli su za istim stolom. To je poruka koju smo željeli da pošaljemo. Morali su da budu u stanju da vide jedni druge, i publiku, i zato smo izmislili taj konkretan oblik stola. Željeli smo da budu na istom nivou. Izumili smo i protokol koji je bio potpuno suprotan sudskom protokolu. **Ljudi nijesu ustajali kada su članovi komisije ulazili u salu, već su ustajali kada je žrtva ulazila. Žrtva nije bila unakrsno ispitivana. Ona je bila slušana, sa poštovanjem, i članovi komisije su ćutali tokom cijelog javnog svjedočenja. Govorili bi samo kada bi pozivali tu osobu da dođe, i kasnije bi se zahvalili toj osobi na njenom svjedočenju. To je bilo sve.** Nijesu postavljali nikakva pitanja. Postoje neke druge komisije koje jesu postavljale pitanja. To, opet, zavisi od razloga iz kojih organizujete javna svjedočenja. U našem slučaju, već smo znali činjenice, jer smo na njima radili tokom istrage. Imali smo 17.000 svjedočanstava i time smo se bavili. Ali, nijesmo o tome morali da govorimo na javnom svjedočenju, ono je bilo više za žrtve, i kako bi se obrazovala javnost. Zato smo organizovali ta javna svjedočenja sa namjerom da obezbijedimo bezbjednu atmosferu za žrtve, i damo priliku javnosti da se obrazuje o svemu što se desilo, i da sluša, po prvi put u svojim životima,

priče seljake iz peruanskih brda, koji nikada ranije nijesu bili na televiziji. Vidio sam neke druge komisije, i lično ne mislim da je ideja ispitivanja ili unakrsnog ispitivanja žrtve dobra ideja, ali to je pitanje oko koga se neki inteligentni ljudi sa mnom ne slažu. To, opet, veoma zavisi od mandata i namjera komisije. Sada ću govoriti o izvještaju. Opet, postoji puno naizgled malih pitanja, i ako ih komisije zanemare, ona mogu stvoriti veoma značajne probleme u radu komisije. Jedno od tih pitanja je publicitet izvještaja. **Komisija bi trebalo da bude ovlašćena da objavi svoj izvještaj direktno.** Ne mogu to dovoljno da naglasim. Posebno mislim na iskustvo u Istočnom Timoru. Govorio sam vam o tome, zar ne? Oni su morali da predaju svoj izvještaj predsjedniku, i on je pustio da prođe dosta vremena kako bi umanjio euforiju oko komisije, i kako, zapravo, uopšte ne bi predstavio izvještaj javnosti. Kada ga konačno jeste predstavio javnosti, to je uradio na način koji je umanjio značaj izvještaja komisije. Zamislite da nemate jednog predsjednika, već njih sedam. Treba da nađete način, najbolji način, na koji će biti moguće direktno objaviti nalaze komisije. Mislim da je to krajnji cilj. Koliko ćete moći da ostvarite u tom pravcu, zavisi od vašeg procesa, ali mislim da bi, u načelu, bilo veoma pozitivno osigurati da izvještaj i ostali proizvodi u vezi sa njim budu objavljeni od strane same komisije. Sa tim je takođe u vezi i mogućnost da komisija može imati dodatno vrijeme po stvaranju izvještaja kako bi se bavila njegovom distribucijom. Jedna stvar je staviti izvještaj na Internet, posljednjeg dana rada komisije, i da se sljedećeg dana svi vrata svojim kućama, a sasvim druga kada znate da postoji grupa ljudi koja će ga dijeliti po zemlji, bar tokom dodatnih godinu dana, ili pola godine. Ako to znate, ako imate grupu ljudi koji komuniciraju i obrazuju, i koji imaju budžet da nastave da rade na dijeljenju konačnog izvještaja komisije tokom još šest mjeseci ili godinu dana – onda znate da je to jedna veoma dobra ideja. Pored toga, postoji pitanje šta se događa sa arhivom. Opet, mi smo radili 23 mjeseca. Od tih 23 mjeseca, 12 mjeseci smo potrošili na sprovođenje intervjua. Na kraju, imali smo 500 linearnih metara papira. To je moralo negdje da se skladišti, a da ne govorimo o kasetama, video i elektronskim zapisima iz kompjutera komisije. To je moralo negdje da se odnese. To su te arhive, i one, opet, u zavisnosti od mandata komisije, mogu da budu javne, ili ne. To je odluka koju treba donijeti. Neke komisije su preduzele korake ka tome da arhive komisije ne budu javne. Komisija u El Salvadoru, poslije rata koji je tamo vođen, i komisija u Gvatemali, nijesu imale ovlašćenja da otvore svoje arhive. Njihova arhiva je predata Ujedinjenim nacijama na čuvanje za narednih 40 godina, što znači da žrtve nikada neće imati priliku da pogledaju te arhive. Lično, mislim da je to krajnje nepoželjno. Ali, opet, ne želim da zvučim preskriptivno. Mislim da je ovo vaš proces, i da ćete donijeti ispravne odluke o tome šta je moguće ostvariti. Ali, želim da kažem da bi, u načelu, trebalo da pokušate da ostvarite najveću moguću mjeru publiciteta, i najprimjereniji pristup arhivama komisije za istinu, onda kada je rad komisije već završen. Jedan dobar razlog za to koji mi pada na pamet upravo je to da mnogi ljudi neće vjerovati radu komisije. Tada treba da budete u stanju da kažete: „Ne vjerujete našem radu? Idite u arhiv i pogledajte sami.” Biće puno načina, i mislim da je to još jedna važna tačka, da budete kreativni u vezi sa izvještajem. Razni mediji vam omogućavaju da na veoma različite načine napravite izvještaj. On ne mora da bude knjiga. Imaćete veoma različite forme u kojima možete da sačinite izvještaj. Izvještaj može da bude na Internetu. Može biti predstavljen i u filmskoj formi. Komisija za istinu u Siera Leoneu je napravila film, zvanični film o komisiji i nalazima komisije o periodu sukoba. Zašto? Postoji veoma jednostavan razlog za to. Stopa

nepismenosti u Siera Leoneu je skandalozno visoka, i ljudi ne bi pročitali konačni izvještaj čak ni u sažetoj verziji, zato što, jednostavno, mnogo ljudi ne može da čita, i zato što ima mnogo jezika kojima se u toj zemlji govori, i ljudima je potreban pristup izvještaju na njihovom jeziku. **Zato, opet, publicitet izvještaja nameće pitanje kreativnosti i formata. Možda ćete željeti da imate posebne izvještaje za određene grupe u društvu. U Siera Leoneu, opet, napravili su vrlo specifičnu sažetu verziju za djecu, zato što su željeli da djeca budu obrazovana o tome šta se dogodilo, i željeli su da imaju materijal koji će biti poslat školama, a posebno srednjim školama, kako bi osigurali da učitelji imaju obrazovni materijal u svojim rukama, i da mogu da se bave pitanjem nasilja.** Postoje i brojni drugi proizvodi koje je moguće napraviti. Naš izvještaj je imao devet knjiga, kao i izvještaj komisije u Gvatemali. Devet knjiga, što znači oko 4.000 strana. Niko, očigledno, neće pročitati 4.000 strana. Ali, bilo ih je toliko zato što smo imali veoma širok mandat i, kao što ste vidjeli, protumačili smo ga široko, i bili smo u stanju da napravimo nalaze u devet knjiga. Imali smo jednu knjigu koja se bavila uzrocima konflikta, drugu o strategijama aktera, knjigu o tome kako je konflikt proživljen u različitim dijelovima Perua, knjigu o različitim obrascima, knjigu o konkretnim slučajevima, i tako dalje. Vidite, u zavisnosti od mandata i kompleksnosti koju nameće, i u zavisnosti od istražne strategije koju ste usvojili, možete imati veoma dug izvještaj. On ne mora biti dug. Možete imati drugačiju strategiju i kraći materijal, za koji mislite da će možda biti efikasniji. Komisija za istinu u Argentini i njen Sabato izvještaj smješten je u jednu knjigu, na samo 300 strana, i to je sve. Njegov značaj u Argentini je bio veoma bitan. Mislim da ne postoji nijedna osoba koja se bavi ljudskim pravima, koja ne zna šta *Nunca mas* znači. Zato mislim da sve to treba pažljivo razmotriti. Pretpostavimo da želite da sprovedete veoma široku istragu, i da očekujete da će vaš izvještaj biti prilično dug. Tada će vam možda biti potrebno da imate sažetak izvještaja. Ko će ga napisati? Ko će odobriti taj sažeti izvještaj? Ko će ga objaviti? Koliko vremena ćete imati za to? Ako treba da napravite sažetak, onda treba da odvojite nekoliko nedjelja za to, što znači da ćete morati da završite izvještaj ranije. Dakle, da li treba da napravite sažetak, ili treba taj zadatak da prepustite publicističkoj organizaciji koja će naslijediti komisiju za istinu? Ne želim sada detaljno da se bavim praktičnim pitanjima, ali želim samo da vam dam primjer toga kako te odluke treba donijeti. Opet, možete pozvati ljude da se izraze u svojim formama. Postoji sajt jedne peruanske NVO koja je odlučila da pozove ljude da urade ono što je urađeno u Siera Leoneu - da pošalju svoje crteže, poeziju, pjesme, stripove, itd., o periodu nasilja. Tako su otišli u sukobom najzahvaćenije regione Perua, i pozvali su ljude da to urade, sistematizovali sve to, i postavili na sajt koji se u prevodu zove „mi se sjećamo”. Zbog toga su mogli da naprave nešto što je u praksi zapravo virtuelni muzej. Sva ta konkretna sjećanja ljudi koji su dali svoj doprinos nalaze se u tom virtuelnom muzeju. Vidite, to je oblast u kojoj, opet, možete biti veoma kreativni. Veoma, veoma kreativni. Projekat nacionalne vizije za Siera Leone je sada postavljen i u nacionalnom muzeju Siera Leonea, iako to nije moralo da ode u muzej, jer se već nalazi na Internetu. Možda neće biti dovoljno novca ili volje za muzej, ili ćete možda uraditi nešto privremeno. Sve to su mogućnosti i prilike koje ćete imati u pogledu *outreach-a*.

Primena preporuka komisije

To je Ahilova peta komisija za istinu. Nema načina da 100 odsto garantujete da će preporuke biti implementirane. Mislim da je jedan način da se to izrazi taj da to nijesu zakoni, već samo preporuke. Zar ne? Preporuke nijesu samo-primjenjive po svojoj prirodi, ali postoje neki konkretni mehanizmi koji jesu korišćeni u vezi sa tim problemom. Neki od tih mehanizama, rekao bih, bili su veoma naivni. Kada pročitate mandat komisije za istinu u Siera Leoneu, mandat zapravo kaže da će preporuke obavezivati vladu da ih primijeni. Mislim da to nije dobra ideja. Zapravo, mislim da je to veoma loša ideja, iz jednostavnog razloga jer na kraju stvarate situaciju u kojoj ćete izgubiti autoritet, jer se tako nešto jednostavno neće desiti. Kako možete primorati vladu da bilo šta primijeni? Da li je komisiji dato ovlašćenje parlamenta da donese zakon? Ne, očigledno. To bi bila povreda najosnovnijih demokratskih principa. Zato ćete, ako kažete da će preporuke biti automatski primjenjive, u osnovi demonstrirati, na veoma paradoksalan način, slabost komisije za istinu. Ona će djelovati kao veoma slaba institucija. Zato je bolje ne ići tim putem. Drugi način, za koji mislim da je na sredini između toga da se ne uradi ništa, i toga da se uradi nešto veoma naivno, mogao bi biti uspostavljanje odgovornosti vlade, kroz zakon, da na neki način reaguje. Možete u mandat uključiti to da će vlada, ili vlade u vašem slučaju, imati priliku da reaguju na osnovne, čvrste nalaze komisije, i na preporuke koje je komisija dala. Tako biste takođe mogli da stvorite i mogućnost da se osigura da preporuke i nalazi komisije budu predmet rasprave u nacionalnoj skupštini ili skupštinama, ili mogućnost za posebnu sjednicu vlade na kojoj bi se raspravljalo o nalazima. Možete čak, u zavisnosti od stepena međunarodnog kredibiliteta koji ste ostvarili, reći i da će komisija imati pristup spoljnim, međunarodnim garantima, i da komisija može da se obrati Ujedinjenim nacijama, ili OEBS-u, ili nekoj drugoj instituciji, koja ima neku mjeru kredibiliteta, i da tim institucijama predstavi svoje nalaze. Znao, nema automatskog načina, ali možete da stvorite mehanizme koji će, u najmanju ruku, uspostaviti obavezu vlade da vam odgovori. Nezavisno od načina na koji vam odgovore, bez obzira da li je to konstruktivan odgovor ili ne, samom činjenicom da ste ih primorali da vam odgovore, vi već stvarate, u najmanju ruku, mogućnost za debatu. Pored toga, zaista dosta zavisi i od procesa rada komisije za istinu. Dosta toga će, opet, zavisiti i od *outreacha* koji komisija stvori. Mislim da, na kraju, mogućnost da preporuke komisije za istinu – a) budu dobre preporuke, jer ne želite da primijenite preporuke koje su loše; i b) budu implementirane – zavisi od toga u kojoj mjeri je cio proces javan. Ako je proces javan, i ako ima dobre mehanizme prikupljanja reakcija žrtava i organizacija civilnog društva, vjerovatnije je da će ih članovi komisije zaista saslušati, jer su i oni ljudska bića, koja mogu potpuno da budu u krivu. Ako imate dobar proces prikupljanja reakcija, postoji veća vjerovatnoća da će članovi komisije misliti bolje o svojim sopstvenim nalazima, i o preporukama koje će napraviti. Situacija B – opet, proces *outreacha* je važan, jer kroz njega, komisija uspostavlja neki nivo povjerenja i kredibilnosti kod određenih grupa. Te grupe će zato biti spremnije da prihvate tekst komisije, i da daju svoje preporuke komisiji. Oni će biti mehanizam koji zavisi od njihovog prihvatanja komisije. Ali, to će opet zavisiti od toga koliko je proces *outreacha* efikasan. Ako je taj proces efikasan, on će komisiji pomoći na ta dva načina – tako što će pomoći formiranju dobrih preporuka, i stvaranjem podrške u društvu za implementaciju tih preporuka. Zamislite preporuke u vezi sa reparacijama. To je obično veoma komplikovana tema, jer zahtijeva novac. Očigledno je da će komisija,

ako želi bilo kakvu implementaciju svojih prepruka o reparacijama, morati prvo da ubijedi određene djelove javnosti, i da pronade nešto što je zaista primjenjivo. Da bi se to uradilo, mislim da postoje određeni mehanizmi kojima može da se osigura rasprava, ali ne i implementacija. Jedina stvar koja će vam obezbijediti veću vjerovatnoću implementacije – političke je prirode. To je kapacitet za uspostavljanje saveza u okviru društva, ili društava, kako bi se stvorili bolji uslovi za implementaciju.